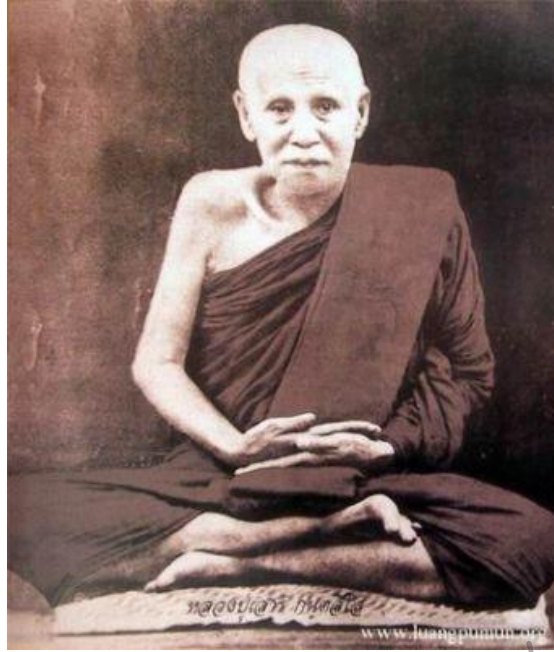

หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล
(พระครูวิเวกพุทธกิจ)

ชาติภูมิ

ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล เกิดวันจันทร์ เดือนสิบสอง ปีระกา วันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๒ ที่บ้านท่าโคม (ชื่อเดิม “บ้านท่าโคมคำ”) ตำบลหนองขอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันคือ ตำบลปะอ่าว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี)

นามเดิมชื่อ เสาร์ นามสกุล สมัยนั้นยังไม่มี เป็นบุตรของ พ่อทา และ แม่โม มีพี่น้องร่วมกัน ๕ คน

ดังนี้

๑. หลวงปู่เสาร์
๒. นางสาวเบ (อยู่เป็น โสดตลอดชีวิต)
๓. แม่ดี
๔. แม่บุญ
๕. พ่อพา

วัยเยาว์

ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล มีรูปร่างสูงใหญ่ หน้าตา ผิวพรรณ คีมาก สมัยเมื่อยังเด็ก ท่านมีความพึงพอใจ ศรัทธา เลื่อมใส ในพระบรมพุทธานุภาพ สนใจใฝ่ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ เมื่ออายุได้ ๑๒ ปี ไปฝากตัวเป็นศิษย์วัด เพื่อเตรียมตัวบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดใต้ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

บวชเณร (พ.ศ. ๒๔๑๗)

ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้เข้าไปพำนักรับใช้ เป็นศิษย์วัดได้ตั้งแต่อายุ ๑๒ ปี อายุ ๑๕ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ ก็ได้บรรพชาเป็นสามเณร ในขณะมหายานิกาย เมื่อบวชเณรแล้ว ท่านมีความอดุสสาหะ ขยันขันแข็ง พากเพียรเรียนศึกษา หมั่นท่องมนต์ บทสวดมนต์ เรียนมูลกัจจายณะ ศึกษาพระวินัยทั้งห้า คัมภีร์พระธรรมบท ทศชาติ มงคลทีปนี วิสุทธิมรรค อภิธรรมมัตถสังคหะ อีกทั้งอักษรไทยน้อย ไทยใหญ่ “ตัวธรรม” อักษรขอม ก็ล้วนชำนาญการแตกฉานไปทุกอย่าง

ท่านพระอาจารย์เสาร์เคยเล่าชีวประวัติเมื่อครั้งเป็นสามเณรให้ลูกศิษย์ฟังอยู่เสมอ ถึงการปฏิบัติครูบาอาจารย์ของท่านว่า...

“สมัยนั้นท่านเป็นสามเณรใหญ่ ถ้ามีกิจนิมนต์พระไปฉันภัตตาหารนอกวัดแล้ว ท่านจะต้องได้ไปช่วยรับใช้เสมอ เพราะเป็นสามเณรใหญ่ที่ครูบาอาจารย์รัก และไว้เนื้อเชื่อใจมาก ไปไหนจะต้องเอาท่านไปด้วยเสมอ เพื่อคอยปฏิบัติอุปัชฌาย์จารย์ กิจการทุกอย่างของครูบาอาจารย์นั้น ท่านรับหน้าที่ทำหมด โดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าลำบากยากแค้นใดๆ ทั้งสิ้น เป็นต้นว่า ตอนรับบาตร ท่านจะรับภาระองค์เดียวหมด หัวบาตรและสะพายบาตรรอบกายเลยทีเดียว”

“ในสมัยนั้นท่านฉันภัตตาหารได้มาก พอถึงเวลาไปติดตามฉันอยู่ในบ้านเหล่าญาติโยมเจ้าภาพ จะต้องคอยดูแลภัตตาหารตักเติมให้ท่านเสมอ ท่านก็ยังฉันฉลองศรัทธาเขาได้มากเท่า นั้น บางคนสงสัยว่าท่านฉันได้มากกว่าพระอย่างนี้ ท่านเอาท้องที่ไหนมาใส่ไหว” พระครูพิบูลธรรมภาณ (โชติ อากุโศ) วัดภูเขากว้าง อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี เป็นผู้เล่า

บวชพระ...ญาณุเสาร์

บรรพชาเป็นสามเณรอยู่ ๕ ปี อายุ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๒ ได้ตัดสินใจอุปสมบทเป็นพระภิกษุในขณะมหายานิกาย ท่านพำนักจำพรรษาอยู่ที่วัดใต้ ๑๐ พรรษา ได้เป็น “ญาณุ” เป็นครูผู้อบรมหมู่คณะสืบต่อ ซึ่งชาวบ้านเรียกท่านว่า “ญาณุเสาร์”

เมื่อญาติจะเสียดาย

ท่านมีความคิดอยากจะลาสิกขา เตรียมสะสมเงินทอง วัตถุข้าวของเป็นจำนวนมาก บนกุฏิของท่านเต็มไปด้วยสิ่งของเครื่องใช้ มีทั้งผ้าไหม แพรพรรณ เตรียมตัวที่จะเป็นพ่อค้าวานิชไปทางน้ำ เพราะท่านมีความชำนาญในการดำรงชีวิตตามลำน้ำตั้งแต่วัยเยาว์ สมัยอยู่ที่บ้านท่าโคม อันเป็นบ้านเกิด มีลุงท่านทำการค้าประสบความสำเร็จ มีกิจการเดินเรือใหญ่โต อันเป็นแนวทางแห่งจินตนาการของท่านที่วาดไว้ว่า เมื่อลาสิกขาแล้วจะใช้ชีวิตเป็นพ่อค้า พอขายได้เงินพอสมควรแล้วจึงจะหวนกลับมาบ้านเกิด สร้างครอบครัว – แต่งงาน ตั้งหลักปักฐานทำไร่ ทำนา – ค้าขายหาเลี้ยงครอบครัวไปตามวิถีชีวิตของชาวโลกต่อไป

ญาติจะขุดต่อเรือ

ในเวลานั้นยังขาดเรือเท่านั้น ท่านได้ทราบข่าวว่ามีต้นไม้ต้นใหญ่ที่งามมากต้นหนึ่ง เหมาะสำหรับขุดเป็นเรือ แต่รำลึกกันว่าหลายคนที่จะเข้าไปตัดฟัน มักมีอันเป็นไปต่างๆ นานา ต่างพากันเข็ดขยาดไม่มีใครกล้าไปแตะต้องเลย ท่านจึงไปขุดด้วยตนเอง พอไปเห็นต้นไม้ที่มีลักษณะงดงามมากอย่างยิ่งที่จะขุดเป็นเรือ จึงตัดสินใจขุดต่อเรือทันที จนกระทั่งสำเร็จเสร็จสิ้น เป็นที่มีขนาดใหญ่และงดงามเหมาะจะใช้บรรทุกสินค้า โดยที่ไม่มีอาเพศเหตุร้ายเกิดขึ้นเลย

ท่านได้นำเรือมาผูกไว้ที่ท่าหน้าหน้าวัดได้ เล่ากันว่ามักมีเหตุการณ์ประหลาด ๆ เกิดขึ้นกับเรือลำนี้บ่อยครั้ง คือ เรือลอยลำออกไปกลางน้ำได้ ทั้ง ๆ ที่ผูกเชือกไว้แล้ว พอถึงวันพระกลางคืน เรือก็จะลอยออกไปเอง จนไม่มีใครกล้าขึ้นไปนั่งเล่นบนเรือลำนี้

ความคิดวาดแผนการในอนาคตยังแรงกล้า

ความคิดที่จะลาสิกขานับวันยิ่งร้อนรุ่มและรุนแรงขึ้น

โยมมารดาสิ้น

ในระยะนี้เอง โยมมารดาของท่านพระอาจารย์เสาร์เสียชีวิต ที่บ้านท่าโคม ยังความเศร้าสะเทือนใจอย่างใหญ่หลวงมาสู่ท่าน ความคิดฟุ้งซ่านแผนการทุกอย่าง จำเป็นต้องถูกระงับไว้ ท่านต้องรวบรวมกำลังใจเดินทางไปร่วมงานศพของโยมมารดาที่บ้านเกิดเป็นการแสดงกตัญญูกตเวทิตาคุณต่อมารดาผู้ให้กำเนิดเป็นครั้งสุดท้าย หลังจากเสร็จงานฌาปนกิจศพโยมมารดาแล้ว ท่านก็เดินทางกลับมาพำนักที่วัดได้เหมือนเดิม

ญาคูเสารัไม่สึก

หลังจากงานปลงศพโยมมารดา ท่านต้องรวบรวมจิตใจให้เป็นสมาธิปลงธรรมว้างเวช แผ่เมตตาอุทิศส่วนกุศลแด่โยมมารดา จนกระทั่งในที่สุดความคิดที่จะลาสิกขาที้อยๆ ผ่อนคลาย...เลื่อนราง... จางหาย... มลายไป ในที่สุด เมื่อตัดสินใจได้แน่นอนว่าจะไม่สึกแล้ว จึงตรงไปยังทำน้าหน้าวัดที่จอดเรือไว้ แก่เชือกที่ผูกเรือ แล้วผลักหัวเรือออกไปสุดแรง เรือก็พุ่งแหวกสายน้ำออกไปตามแรงผลัก แล้วลอยเคว้งคว้างไปตามกระแสน้ำจน ไกลลับ สูดสายตา เจกเช่นดังที่ท่านละทิ้งความคิดที่จะลาสิกขาออกไปใช้ชีวิตให้ล่องลอยไปตามกระแสโลกีย์โดยเด็ดขาด

พอเรือลอยลับไปแล้ว ท่านกลับคืนสู่กุฏิ มีความสุขสงบใจ และมั่นใจในตัวเองอย่างเต็มที่ เพราะได้ปลดเปลื้อง ปล่อยวาง ซึ่งห่วงพันนาการ ที่ผูกมัดจิตใจท่านมาเป็นเวลาช้านาน รุ่งเช้าวันใหม่ท่านประกาศให้หมู่คณะและญาติโยมทั้งหลาย ได้ทราบทั่วกันว่า ต่อไปนี้ท่านจะไม่สึกอย่างเด็ดขาด ใครต้องการอะไรขอให้มาเอาไปได้เลย พวกสิ่งของเครื่องใช้ สีน้า ของมีค่าต่างๆ ที่ท่านอุทิศสำหรับเก็บสะสมไว้นาน ท่านสละเป็นท่านให้เป็นทานจนหมดสิ้น แจกสิ่งทานเหล่านั้นเป็นเวลาหลายวันจึงหมด โดยท่าน ไม่อาลัยอาวรณ์ใดๆ ทั้งสิ้น กลับยินดีที่จะได้แจกทานจนหมด

หลังจากที่ญาคูเสารัได้สละเรื่องเกี่ยวพันทุกสิ่งทุกอย่างจากตัวแล้ว ท่านได้มีเวลาพิจารณาจิตใจของท่าน พร้อมกับได้เสาะแสวงหาท่านผู้รู้เพื่อที่จะคอยชี้แนะแนวทางดำเนินเพศบรรพชิตต่อไป ท่านได้ทราบว่า ญาท่านม้าว เทวธมมี ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ตรงต่อพระธรรมวินัย ตรงต่อมรรคผลพระนิพพาน “ญาคูเสารั” จะได้ละทิ้งทูลิความเป็น “ญาคู” มุ่งตรงไปยัง วัดศรีทอง (วัดศรีอุบลรัตนาราม) ที่พำนักของญาท่านม้าว เทวธมมี ท่านที่ ได้รับฟังเทศน์ที่ท่านอบรมสั่งสอนพระภิกษุ สามเณร ให้เลิกแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องตรงตามพระพุทธวินัยบัญญัติ เลิกเส้นทางดำเนินใดๆ ก็ตาม อันที่จะทำให้ศีลต่างพร้อยให้ห่างเครื่องสังสมกิเลสให้พอกพูน ดิดหล่มโลก โลภี้อย่างๆ เหล่านั้น ไม่ใช่แนวทางของพระพุทธองค์ ให้ละเลิกเสียโดยเด็ดขาด

- ให้หันมาประพฤติปฏิบัติในพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง ทรงศีลให้บริสุทธิ์ เจริญสมาธิให้แน่วแน่ เคนปัญญาให้เต็มรอบบริบูรณ์
- นี่คือนแนวทางขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าประทานไว้ ให้ผู้เป็นสาวกทั้งหลาย ได้ประพฤติปฏิบัติตามนั้นแล

ญาติโยมได้รับฟังโอวาท ญาท่านม้าว เทวธมฺมึ แล้วน้อมน้อมนำมาพิจารณาประพฤติปฏิบัติจนเห็นจริง ตามกระแสธรรมที่ได้สดับรับฟังมา แล้วต่อมายังได้ชักชวนสหธรรมิกผู้รู้ใจ คือ ท่านเจ้าคุณปัญญาพิศาล (หนู ฐิตปญฺโญ) ครั้งเมื่อยังอยู่วัดได้ด้วยกัน พร้อมหมู่คณะติดตามไปรับฟังเทศน์ฟังธรรมที่วัดศรีทองด้วยเป็นจำนวนมาก และได้พากันมุ่งหน้าปฏิบัติธรรม ปฏิบัติจริง ปฏิบัติชอบ ประกอบความเพียรอย่างเข้มแข็ง

ญัตติกรรม (พ.ศ. ๒๔๓๒)

ท่านได้ฟังธรรมจาก ญาท่านม้าว เทวธมฺมึ แล้วเกิดความเลื่อมใส จึงขอมอบเป็นศิษย์ ท่านก็ยอมรับ แต่ไม่ได้เข้าอุโบสถร่วมสังฆกรรมด้วยกับท่าน แม้จะใช้ของฉัน จะไปจับต้องของท่านไม่ได้ จะต้องถวาย (ประเคน) ท่านใหม่ ประกอบกับหมู่คณะนิกายเดิมของตนเอง ยังไม่เลื่อมใสในการถือปฏิบัติตามครรลองแบบอย่างธรรมยุต ท่านได้ตัดสินใจ พร้อมด้วยพระเถระลูกวัดทั้งหมดในวัดได้ ร่วมประกอบพิธี “ทัฬหกรรม” หรือ “ญัตติกรรม” ใหม่ในขณะธรรมยุต ณ อุโบสถ วัดศรีทอง (วัดศรีอุบลรัตนาราม) โดยมี พระครูทา โขติปาโล เป็นพระอุปัชฌา เจ้าธรรมาวาส ชยเสโน เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ส่วนสถานะของวัดได้ นั้นก็กลายเป็นวัดธรรมยุต จนกระทั่งบัดนี้

บำเพ็ญเพียร

ท่านพระอาจารย์เสาร์ พร้อมหมู่คณะได้ประกอบพิธีญัตติกรรมที่วัดได้ ท่านได้รับแรงประกอบความเพียรทุกขณะจิต ไม่มีลดละ ไม่เห็นแก่นอน ไม่เห็นแก่ปากท้อง ไม่เห็นแก่ลาภสักการะ และสรรเสริญเยินยอ ดั่งเหล่านี้ท่านสละ โศดเค็ดขาดแล้ว ท่านครองศีลครองธรรม ยึดมั่นเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ในหลักธุดงค์วัตร ๑๑ ประการ ไม่ว่าท่านไปที่ใด อยู่ที่ใด ใจท่านมิได้เห็นห่างจากความเพียร แม้แต่ไปบิณฑบาต ปัดกวาดลานวัด ขัดกระโถน เช็บผ้า ซ้อมผ้า เดินไปเดินมาในวัดและนอกวัด ท่านทำความเท่าทันอยู่กับความเพียรทุกขณะที่เคลื่อนไหวไม่ยอมให้อารมณ์ภายนอกมากระทบกระทั่ง ให้จิตใจออกแวกไปตามอารมณ์ ประุ่งแต่งโดยเปล่าประโยชน์ใดๆ ทั้งสิ้น จิตของท่านก็ได้รับความสงบสุขโดยสม่ำเสมอ

ท่านเป็นผู้สันโดษ ชอบความสงบ ไม่ระคนด้วยหมู่คณะ ถ้าที่ไหนมีความวุ่นวาย ท่านจะปลีกตัวหนี เทียวจาริก ปลีกวิเวก หรือเที่ยวเผยแผ่สังฆธรรม แม้การเที่ยวไปจะเป็นหมู่คณะมาด้วยกันหมู่มาแต่ก็เงียบสงบเหมือนไม่มีพระเลย เมื่อท่านเดินทางมาถึงปักกลดพัก มีพระเถระติดตามท่านมามากมาเยอะทั้งพระธุดงค์จรมา พอทราบข่าวก็จะเที่ยวมากราบนมัสการท่านมิได้ขาด พอเข้าไปบริเวณวัดทั้งวัดจะเห็นก็แต่ท่านกับพระอุปัชฌาเท่านั้น นอกนั้นจะเข้าหาที่วิเวกสงัดกันหมด ท่านทำความรู้สึกดีด้วยอยู่กับความเพียร ทุกขณะที่เคลื่อนไหวไม่ยอมให้เปล่าประโยชน์จากการเคลื่อนไหวในอิริยาบถใดๆ ทั้งสิ้น

ซึ่งพระคณะติดตามท่านสมัยก่อนนั้น ต่างได้พากันสืบทอดปฏิบัติปฏิบัติของบูรพจารย์อย่างมิขาดค
บพร่อง ต่อมาท่านได้รับสมณศักดิ์เป็น “พระครูวิเวกพุทธกิจ”

วัดเลียบ (พ.ศ. ๒๔๓๕ – ๒๔๔๕ ๗๗)

ท่านเป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดเลียบ เมื่อ ปี ๒๔๓๕ – ๒๔๔๕ สมัย ร. ๕ เป็นที่ ๒๕ (ปีที่รัชกาลที่ ๕
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครองราชย์ เป็นปีที่ ๒๕) จากการสัมภาษณ์ พระครูอุบลคณา
ภรณ์ เจ้าอาวาสวัดเลียบ)

ในสมัยก่อนนั้นวัดได้เป็นวัดที่อยู่นอกเมืองยังเป็นสถานที่สงบพอ ประกอบความเพียรได้ดี ต่อมา
ด้วยอุปนิสัยเป็นผู้สันโดษ ท่านหลีกเลี่ยงออกจากหมู่คณะ เพื่อไปประกอบความเพียรตามป่าสวนที่
สงบเงียบ แดวนั้นเจ้าของที่ดินคือ พระอุบลการประชานิตย์ (บุญชู) มีจิตศรัทธายกที่ดินถวายให้สร้างเป็น
วัดธรรมยุต ชื่อ วัดเลียบ ถวายให้ท่านพระอาจารย์เสาร์ เป็นสมภาร เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๕ เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ
วันอังคาร

ต่อมา ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล พร้อมด้วยท้าวสิทธิสารและเพี้ยเมืองจันทร์ ได้กราบบังคมทูล
ขอพระราชทานวิสุงคามสีมา ตามพระราชโองการที่ ๘๗/๓๐๓ ตั้งแต่วันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ ใน
รัชกาลที่ ๕ อุโบสถกว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๒ เมตร ก่อสร้างด้วยไม้หลังคามุงด้วยสังกะสี ควบคุมการก่อสร้าง
โดยพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ภายในอุโบสถประดิษฐานพระประธานนามว่า “พระพุทธจอมทอง”ซึ่ง
พระอาจารย์เสาร์เป็นผู้สร้าง อุโบสถหลังนี้ดำรงอยู่มาได้ ๗๔ ปี

วัดบูรพาราม

เมื่อวัดเลียบมีศิษย์ เพื่อนสหธรรมิกมากขึ้นเรื่อยท่านพระอาจารย์เสาร์จึงหาที่วิเวกแห่งใหม่
อยู่ท้ายเมือง ห่างไกลผู้คนไปทางทิศตะวันออกราว ๑ กิโลเมตรจากวัดเลียบ เป็นวัดเก่าแก่มาก่อน รกร้างมา
นานหลายปี มีโบสถ์เก่าคร่ำคร่าหลังเล็ก ๆ อยู่หลังหนึ่ง

หลังจากเสร็จกิจ ท่านก็ออกเดินจากวัดเลียบมุ่งมาหาที่วิเวกยังโบสถ์ร้างหลังนี้ ยึดเอาเป็นที่บำเพ็ญ
เพียรเจริญธรรมกรรมฐานเป็นประจำ ท่านพระครูพิบูลธรรมภาณ (โชติ อภกโค) วัดภูเขาแก้ว กล่าวไว้ว่า
“พระอาจารย์เสาร์เล่าว่า...ในตอนเย็นก่อนที่ท่านจะเดินทางกลับวัดเลียบ ท่านได้เข้าไปกราบพระประธาน
ทำวัตร สวดมนต์อธิษฐานจิต ขอให้ผู้มีฤทธิ์ดลบันดาลให้สถานที่แห่งนี้ได้เป็นวัดสมบูรณ์แบบต่อไปใน
อนาคตอันใกล้นี้ ท่านได้อธิฐานเป็นประจำทั้งก่อนทำสมาธิภาวนาและก่อนเลิกจะกลับมิได้ขาด ท่านบอก
ว่าก่อนทำความเพียรทุกครั้ง ท่านต้องไหว้พระสวดมนต์ก่อน โดยที่ท่านบอกว่า การทำความเพียรก็คือ

การทำจิตของเราให้สงบนั่นเอง เมื่อเราทำวัตรสวดมนต์ก่อนจิตใจของเราที่สงบ เป็นการป้องกันจิตของเราไม่ให้ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์อื่น ทั้งกายทั้งใจตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา ทำให้รู้สภาพสภาวะของตัวเอง “สภาวะ” ก็คือภาวนานั่นเอง

ครั้นเมื่อพระอาจารย์เสาร์ได้ออกธุดงค์ไปได้ไม่ถึง ๗ วัน สถานที่วัดร้างที่ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้อธิษฐานไว้แล้วนั้น ท่านพระครูสีทาชยเสโน (พระกรรมวาจาจารย์ของท่าน) แห่งวัดศรีทอง ออกไปทำความเพียรที่นั่น ท่านเห็นที่แห่งนั้นเป็นป่าที่เงียบสงัดดี เหมาะอย่างยิ่งที่จะบำเพ็ญเพียร ประกอบกับโบสถ์มีสภาพทรุดโทรม ท่านจึงเกิดศรัทธา วันหลังท่านออกไปบำเพ็ญเพียรอีก ก็ได้เรียกศิษย์วัดออกไปถากถางพงไม้ที่ขึ้นเป็นป่ารกทึบ พร้อมทำความสะอาดไปด้วย ส่วนตัวท่านก็ประกอบความเพียรไปเรื่อยๆ ทุกวัน พอตกเย็นจึงเดินกลับวัด วันหนึ่งพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เจ้าเมืองอุบลราชธานีสมัยนั้น ได้ขี่ช้างออกตรวจรอบเมืองพร้อมด้วยทหารมาถึงบริเวณนั้น ได้ยินเสียงคนตัดไม้ จึงให้ทหารวิ่งไปดู แล้วกลับมารายงานว่า “ญาคูสีทา” ให้เด็กวัดถางป่ารอบโบสถ์ร้าง จึงให้ทหารวิ่งกลับไปถามอีกว่า “ท่านญาคู จะอยู่เองหรือ” ทหารกลับมารายงานว่า “ถ้ามีคนศรัทธาสร้างวัดให้ก็จะอยู่ ถ้าไม่มีใครสร้างให้ก็จะไม่อยู่”

เจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ จึงได้สร้างวัดขึ้นมาใหม่ ถวายท่านพระครูสีทา เรียกว่า “วัดบูรพาาราม” มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

ธุดงค์ถึงกุดเม็ก...ได้ศิษย์เอก

ประมาณปี พ.ศ.๒๔๓๔ - ๒๔๓๕ ท่านพระอาจารย์เสาร์ ได้เดินธุดงค์มาพักที่ กุดเม็ก*ซึ่งอยู่ใกล้กับบ้านคำบง (ราว ๒ กม.) ที่นี้เป็นป่าร่มรื่นติดกับลำห้วยยางที่ไหลลงมาจากภูห่าน มีน้ำตลอดทั้งปี

ตอนนั้นท่านพระอาจารย์มั่นเป็นฆราวาสอยู่ไปพบกับท่านพระอาจารย์เสาร์ครั้งแรกที่กุดเม็กและได้มอบตัวเป็นศิษย์ ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ขอเอาท่านพระอาจารย์มั่นไปบวช จากโยมพ่อโยมแม่ของท่าน ที่กุดเม็กนี้เอง ท่านอาจารย์มั่นเที่ยวเข้าที่เขวออกประจำ บางคืนก็ไม่กลับเข้าไปนอนที่บ้าน อยู่ฝึกสมาธิและเพื่ออุปัฏฐากท่านพระอาจารย์เสาร์

ปฏิบัติธรรมที่ภูห่าน (พ.ศ.๒๔๔๐)

พ.ศ.๒๔๓๖ หลังจากพระอาจารย์เสาร์บวชได้ ๑๔ พรรษา ได้นำศิษย์เอกจากบ้านคำบงผู้มีชื่อว่า มั่น แก่นแก้ว เข้ารับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ในขณะธรรมยุต ณ วัดศรีทอง (วัดศรีอุบลรัตนาราม) อำเภอเมือง อุบลราชธานี โดยมีพระอริยภิกขุ (อ่อน) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูสีทา ชยเสโน เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูประจักษ์อุบลคุณ (สุ่ย) เป็นพระอนุศาสนาจารย์ เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ.

๒๕๓๕ พระอุปัชฌาย์ ให้ฉายานามว่า “ ฐริทตโต ” หลังจากอุปสมบทแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่น ฐริทตโต ได้กลับมาอยู่ในสำนักวิปัสสนาวัดเสียบของท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล

ท่านพระอาจารย์มั่นเพิ่งบวชใหม่เข้าปฏิบัติธรรมใหม่ได้เกิดความฟุ้งซ่าน จิตไม่สงบชวนลาสิกขา เหมือนกับพระหนุ่มๆทั้งหลาย จิตใจยังไม่กล้าแข็ง แฝงอยู่ในโลกีย์ ท่านได้เข้าไปกราบลาพระอาจารย์เสาร์ เพื่อกลับมาเยี่ยมโยมมารดาที่บ้านเกิด ท่านพระอาจารย์เสาร์กำหนดรู้ดวงจิตบุญบารมีของท่านพระอาจารย์มั่นว่า หากอนุญาตให้กลับไปโดยลำพังนั้นอาจเกิดผลร้ายอย่างมหันต์ต่อสถานภาพความเป็นสงฆ์ของศิษย์ จึงตัดสินใจออกเดินธุดงค์พาพระอาจารย์มั่นกลับสู่มาตุภูมิด้วย

เมื่อพระอาจารย์มั่นกลับมาเยี่ยมบ้านเกิด ได้ระยะเวลาหนึ่งท่านพระอาจารย์เสาร์เห็นว่า เพื่อนฝูงญาติพี่น้องชาวบ้านที่ทราบข่าวพากันมาราบเฝ้าเยี่ยมเยียนทักทายปราศรัยด้วย ยิ่งจะทำให้ศิษย์ท่านฟุ้งซ่านหนัก ท่านจึงหาอุบายให้ญาติโยมช่วยนำทางไปยังที่สัปปายะ บ้านภูหล่น ราวปี พ.ศ.๒๕๔๐ ชาวบ้านคำบง ได้ติดตามมาส่งท่านทั้งสองจนถึงเขตหมู่บ้านภูหล่น ท่านได้มาพักสำรวจดูภูเขาหลายลูกในเขตภูหล่น จนในที่สุดได้กำหนดเอาสถานที่บนหลังภูหล่น เป็นที่พักเพื่อบำเพ็ญเพียร ภูหล่นเป็นภูเขาที่ไม่สูงนัก ขึ้นลงก็พอดีไม่ถึงกับลำบาก ที่โคจรบริบทบาตก็อยู่ไม่ไกล อีกทั้งบริเวณหลังภูหล่นนั้นอากาศดี เหมาะแก่การทำสมาธิเพียร อบรมสมาธิภาวนา

ท่านพระอาจารย์มั่นชอบอากาศบริเวณหลังเขาภูหล่น ท่านนั่งสมาธิได้รับความสงบติดต่อกันทั้งกลางวันและกลางคืนจนได้เกิดนิมิตและอุคคหนิมิตหลายสิ่งหลายอย่าง ทำให้เกิดปีติดีมีด้าเปี่ยมล้นพันจิตใจอย่างไม่เคยประสบความสุขสงบอันลึกล้ำเช่นครั้งนี้จากที่ไหนมาก่อน จิตใจค่อยถ่างถอนจากความฟุ้งซ่าน ท่านได้เข้าไปเรียนเรื่องนี้ให้กับท่านพระอาจารย์เสาร์ทราบถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติ ที่ได้รับความรู้สึกแปลกๆใหม่ๆเกิดขึ้น ท่านพระอาจารย์เสาร์กล่าวว่า “ดีแล้วท่านมั่น ท่านมาบำเพ็ญ อบรมสมาธิบนสถานที่แห่งนี้เพียงเวลาไม่นาน ท่านก็ได้กำลังจิตกำลังใจที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิ และได้รับผลคือเกิดปีติความเย็นออกเย็นใจในสถานที่แห่งนี้ จงให้ท่านพยายามรักษาความบริสุทธิ์ และกำลังสมาธิที่เกิดขึ้นนั้นอย่าให้เสื่อม เรื่องต่างๆเกี่ยวกับญาติโยมผมจะรับหน้าที่แทน”

ภูหล่นสมัยนั้นมีสัตว์ป่าชุกชุมมาก หลวงปู่โตน กนตสีโล วัดบูรพา อำเภอดงเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี เล่าว่า “ตอนกลางคืนหมีมันไล่กัดกันขึ้นมาที่บนหลังภูหล่น กัดกันเอาเป็นเอาตายไม่ยอมไปอื่น และคืนหนึ่งเสือมันขึ้นมาหมอบอยู่ข้างๆต้นตระบัก หัวทางเดินจงกรมของท่านพระอาจารย์เสาร์ แต่ตอนกลางคืนที่มันมาไม่เห็นมันนะ พอตอนเช้าแล้วจึงได้เห็นรอยของมันหมอบชุกอยู่ใกล้ๆ ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้เล่าให้โยมชาวบ้านที่ขึ้นมาในตอนเช้าฟัง และให้ชาวบ้านขึ้นมาช่วยขนหินขนดินก่อเป็นถ้ำ

มีประตูเข้าออกปิดเปิดได้ (เอาดินโคลนผสมกับเศษหินเล็กๆและฟางข้าวฉาบทา) ทำอยู่หลายวันจึงแล้วเสร็จ
ทำเสร็จยังไม่นาน ดินโคลนที่ฉาบทาผนังบางแห่งยังไม่แห้งสนิทด้วยซ้ำ เสื่อมันขึ้นมาตอนกลางคืน คืน
นั้นครีမ်ฟ้าครีမ်ฝนและลมด้วย มันมาเดินเลาะรอบๆถ้า วนเวียนไปมาเหมือนจะหาทางเข้า และมันได้เอา
เท้าตะปบที่ข้างประตูทางด้านซ้าย” (ซึ่งยังปรากฏให้เห็นเป็นรอยติดอยู่ที่ประตูถ้ามาจนถึงทุกวันนี้)

ชุดงคไปหลวงพระบาง

หลังจากปฏิบัติทำความเพียรจนจิตมีกำลังกล้าแข็งแล้ว ท่านพระอาจารย์เสาร์ก็พาศิษย์เอกคือ
ท่านพระอาจารย์มั่น และเณรออกเที่ยวเดินชุดงคกรรมฐานจากอุบลราชธานี เริ่มต้นมุ่งหน้าขึ้นทางทิศเหนือ
อันเป็นจังหวัดนครพนม พวกกันเดินลัดเลาะไปตามป่า เขา ลำเนาไพร แล้วยังได้ข้ามไปฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง
ดินแดนประเทศลาว จนถึงเมืองหลวงพระบาง เพื่อขอฝึกฝนเล่าเรียนกรรมฐานกับอาจารย์เก่งๆทั้งหลายที่
ได้ยินได้ฟังมา

“อันความรู้ที่ได้รับมาก็ไม่ยิ่งไปกว่าที่ท่านได้ปฏิบัติเรียนรู้มาแล้ว!”

จึงได้ย้อนลงมาแขวงคำม่วนถึงเมืองท่าแขก (อยู่ฝั่งตรงข้ามจังหวัดนครพนม) ซึ่งมีป่าดงดิบและภูเขาพงผา
สลบซับซ้อนมากมายที่สุดเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร จนเข้าพรรษาปีนั้นท่านได้พาศิษย์พักบำเพ็ญ
สมณธรรมอยู่ที่ถ้ำแห่งหนึ่งใกล้กับบ้านถ้ำ ได้รับความสงบสุขทางใจมากพอสมควร ในป่าดงดิบแถบภูเขา
นั้นท่านได้ผจญสัตว์ร้าย เช่น งู ช้าง เสือ หมีที่มีหูกลมๆกับไข้ป่าที่ท่านได้รับเชื่อมาลาเรียจนงอมแงม
เจียนไปเจียนอยู่ อาศัยจิตที่มาอย่างเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว และการเอาใจใส่พยาบาลไข้เป็นอย่างดีจากศิษย์
(ท่านพระอาจารย์มั่น) จึงทำให้รอดกลับมาฝั่งไทยได้

บูรณะพระธาตุพนม

สมัยหนึ่งท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านพระอาจารย์มั่นและท่านพระอาจารย์หนู (พระปัญญาพิศพล
เถระ) ออกเที่ยวชุดงคร่วมกันไปตามฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง พอจวนเข้าพรรษาในปีนั้น ท่านได้เดินลัดเลาะมา
จนถึงปากเซบั้งไฟ จึงพากันนั่งเรือข้ามมาฝั่งขวา คือฝั่งประเทศไทย ขึ้นฝั่งที่ท่าหน้าวัดพระธาตุพนม
และหยุดพักที่วัดพระธาตุพนม

พระธาตุพนมสมัยก่อนนั้นรกรกที่บขารุดทรุดโทรมเต็มไปด้วยเครือไม้เถาวัลย์ขึ้นปกคลุมเป็นอันมาก
โดยเฉพะบริเวณฐานล่างถูกปกคลุมจนมองไม่เห็นองค์พระธาตุเลย แต่ก็ไม่มีคนกล้าไปแตะต้องเพราะ
หวาดเกรงในอาถรรพ์ทำให้มีอันเป็นไปต่างๆนานา

เมื่อพระอาจารย์ทั้ง ๓ เข้าพำนัก ตกกลางคืน ไม่นาน ได้มีเหตุอัศจรรย์ปรากฏขึ้น คือ มีแสงสีเขียว ทรงกลมดังลูกมะพร้าว เปล่งรัศมีผุดออกจากองค์พระเจดีย์ แล้วลอยห่างออกไปจนลับสายตา พอดตึก จวนสว่าง แสงนั้นก็ลอยพุ่งกลับมา แล้วหายวับเข้าสู่อุโมงค์พระเจดีย์เหมือนเดิม ปรากฏการณ์ที่แปลกประหลาดนั้นปรากฏขึ้นให้เห็นประจักษ์เช่นนี้ทุกวัน ท่านพระอาจารย์พูดว่า “ที่พระเจดีย์นี้ต้องมีพระบรมสารีริกธาตุอย่างแน่นอน” จึงได้ชักนำชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายให้ช่วยกันถากถางทำความสะอาดรอบๆ บริเวณลานพระธาตุพนมถึง ๓ เดือนเศษๆจนโล่งเตียน จากนั้นองค์ท่านก็พาญาติโยมทำมาฆบูชา ชาวบ้านได้อาราธนาให้ท่านพระอาจารย์เสาร์และคณะเป็นผู้บูรณะพระธาตุฯ แต่ท่านพระอาจารย์เสาร์บอกว่า “เราไม่ใช่เจ้าของผู้เคยสร้างแต่ปางก่อน เดี่ยวเจ้าของผู้ซ่อมแซมจะมาทำเอง” จึงแต่งตั้งให้หัวหน้าเผ่าแก่ชาวบ้านพระธาตุ เดินทางไปเมืองอุบล อาราธนาพระครูวิโรจน์ รัตโนบล (รอด นันตระ) วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี แต่เมื่อดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูอุครพิทักษ์ คณาเดช ขอให้ท่านขึ้นมาเป็นหัวหน้าซ่อมแซมพระบรมธาตุท่านก็ยินดีรับขึ้นมามาตามประสงค์

ท่านมีคุณธรรมพิเศษโอบอ้อมอารีจนได้นามว่า “พระครูดีโลด” คือ อะไรก็ดีหมด ท่านเป็นพระเถระผู้เชี่ยวชาญทางการฝีมือ ศิลปกรรม การก่อสร้าง และสลักทั้งไม้ อิฐ ปูน เป็นนักปกครองชั้นดี ทั้งเป็นนักปฏิบัติมีจิตตานุภาพและจิตวิद्याสูง เป็นที่นิยมของประชาชนทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตมีศิษย์มากอยู่ ผู้ใดได้พบปะสนทนาด้วยแล้วมีแต่ความเคารพรัก

พระธรรมยุตมาถึงนครพนมชุดแรก (พ.ศ. ๒๔๔๕)

ในปลายปี พ.ศ.๒๔๔๕ ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต และท่านพระอาจารย์พิศาลเถระ (จิตฺตปญฺโญ หนู) ได้พากันออกหาวิเวกเดินธุดงค์จากจังหวัดอุบลราชธานีจนถึงจังหวัดนครพนม ปักกลดพักปฏิบัติกัมมัฏฐานอยู่ได้ต้นโพธิ์ สุดเขตเมืองนครพนมด้านทิศใต้ นับเป็นพระธรรมยุตชุดแรกที่เดินทางมาจังหวัดนครพนม มีประชาชนชาวบ้านจำนวนมากไปสนทนารับการอบรมเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (เลื่อง ภูมिरัตน์) ข้าหลวงประจำบริเวณพระธาตุพนม และข้าหลวงประจำเมืองนครพนมได้ทราบเรื่องนั้นจึงไปนมัสการสนทนาด้วย พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ได้เรียนชี้แจงความประสงค์ ถวายให้พระคุณท่านทั้งสองให้ทราบด้วยว่า มีศรัทธาปะสาทะ ต้องการอยากได้วัดคณะธรรมยุคนิกายไว้เป็นศรีสง่าคู่บ้านคู่เมืองนครพนมสืบไป ขอกราบอาราธนาอิมินต์ให้อยู่เป็นประมุขประธาน เป็นพ่อแม่ที่พึ่งต่อไป

ท่านพระอาจารย์เสาร์ก็ยิ้มแล้วว่า ขออนุโมทนาสาธุการ แต่ไม่สามารถอยู่ตามที่อาราชนานิมนต์ได้ ขอให้ญาติโยมไปเลือกเฟ้นเสาะหาพระภิกษุสามเณร เป็นตัวแทนมาคัดเอาเฉพาะผู้ที่เฉลียวฉลาด มีความประพฤติดี มีความพอใจและสมัครที่จะรับการทำทัฬหกรรมยุติเป็นพระภิกษุ สามเณรในธรรมยุติกนิกาย และมีอริยาศัยที่เห็นว่าจะมั่นคงหนักแน่นในพระธรรมวินัย แล้วองค์ท่านจะรับเอาเป็นธุระช่วยแนะนำสั่งสอนฝึกฝนอบรมให้จนสำเร็จแล้วจึงจะส่งกลับมา เป็นผู้นำสร้างวัดสร้างความสำเร็จในพระพุทธศาสนาในนครพนมต่อไป

พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ ได้คำแนะนำจากท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล อย่างนั้นแล้ว จึงได้คัดเลือกพระภิกษุ ๔ รูป สามเณรอีก ๑ รูป คือ พระจันทร์ เขมियो พระสา อธิโกโม พระหอม จันทสาโร พระสังข์ รกชิตฺตมฺโฆ และสามเณรจุม จันทรวงค์ ซึ่งเป็นสามเณรติดตามพระจันทร์ เขมियो มาจากท่าอุเทน แล้วนำภิกษุสามเณรทั้ง ๕ รูป ไปมอบถวายตัวเป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล และพระปัญญาพิศาล (ฐิตปัญญา โหนุ) ขอให้ช่วยเอาเป็นธุระแนะนำสั่งสอนฝึกฝนอบรมต่อไป พระคุณเจ้าทั้งสองก็รับไว้ด้วยความยินดีรับเอาเป็นธุระแนะนำสั่งสอนข้อวัตรปฏิบัติ ระเบียบวินัยอันเป็นรากแก้วแห่งพระพุทธศาสนา

พระเทพสิทธิอาจารย์ (เจ้าคุณปู่) และพระธรรมเจดีย์

พระจันทร์ เขมियो คือพระเทพสิทธิอาจารย์ ในสมัยต่อมา หรือที่ชาวบ้านญาติโยมพากันเรียกขานว่า “เจ้าคุณปู่” ผู้เป็นปู่ใหญ่ ผู้เปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณาของชาวจังหวัดนครพนมนั่นเอง ส่วนสามเณรจุม จันทรวงค์ คือ พระธรรมเจดีย์ (จุม พนฺธุโร) แห่งวัดโพธิ์สมภรณ์ อุดรธานี ท่านเจ้าคุณองค์นี้ ท่านเป็นพระอุปัชฌายาจารย์ ที่มีลูกศิษย์มากมาย ถือว่าเป็นปูชนียบุคคลของชาวอิสานในกาลต่อมา

ท่านพระอาจารย์เสาร์และคณะ ได้พำนักอยู่ที่ธาตุนมเป็นเวลานานพอสมควรแล้ว จึงได้พากันเดินทางชุดงักกลับจังหวัดอุบลราชธานี รอนแรมผ่านป่าดงดิบใหญ่ชื่อยอดบังอิที่แสนลำเค็ญ แล้วเข้าเขตอำนาจเจริญ ใช้เวลาร่วมเดือนจึงถึงวัดเลียบ เมืองอุบลราชธานี

เมื่อถึงจังหวัดอุบลราชธานีแล้ว คณะท่านเจ้าคุณปู่ ก็ได้เตรียมตัวซักซ้อมเรียกขานนาคใหม่เพื่อประกอบพิธีทัฬหกรรมให้ถูกต้อง ตลอดจนข้อวัตรปฏิบัติต่างๆเป็นเวลา ๔ เดือน โดยมีท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล และท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นพระอาจารย์พี่เลี้ยง จนทุกรูปมีความชำนาญ และ

การเตรียมการทุกอย่างพร้อมแล้ว ท่านพระอาจารย์เสาร์ ก็นำไปประกอบพิธีทำที่พิหารมณูตติเป็น พระภิกษุสามเณรธรรมยุค ณ อุโบสถวัดศรีทอง (วัดอุบลรัตนาราม) เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๖ โดยมี พระสังฆรักจิ โท (พูน) วัดศรีทอง เป็นพระอุปัชฌายะ พระปัญญาพิศาลเถระ (จิตฺตปญฺโญ หนู) ครั้งยังเป็นพระครูอยู่ วัดใต้ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูประจักษ์อุบลคุณ (ญาณสโย สู้ย) วัดสุปัฏนาราม เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้รับความเติม คือ “เขมิโย”

หลังจากอุปสมบทแล้ว ทั้งหมดก็พำนักศึกษาอยู่สำนัก วัดเลียบ ภายใต้การปกครองดูแลของท่าน พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ซึ่งเจ้าคุณปู่ ท่านชอบปฏิบัติทางด้านวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตั้งแต่ครั้งยังเป็น สามเณรอยู่ในสำนักพระอาจารย์ศรีทัศน์ วัดโพนแก้ว อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม เมื่อได้รับคัดเลือก ให้มาอยู่ในสำนักพ่อแม่ครูบาอาจารย์ใหญ่เช่นนี้ จึงเป็นการถูกอภัยของของท่านเป็นอย่างยิ่ง หากมีข้อวัตร ปฏิบัติใดที่ยังขัดข้อง ก็ตั้งใจไต่ถามจากพ่อแม่ครูบาอาจารย์ พร้อมทั้งเอาใจใส่ฝึกฝนปฏิบัติอย่างจริงจัง จึงมีความเจริญก้าวหน้าทางจิตอย่างรวดเร็ว อีกทั้งการศึกษาทางด้านปริยัติธรรมนั้น ท่านก็ได้ทอดทิ้ง ยิ่งคง สนใจใฝ่เรียนรู้ในทุกแขนงวิชา จนมีความรู้ทั้งด้านปริยัติและด้านปฏิบัติอย่างแท้จริง มีจิตใจมั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งเข้าวนทั้งหลายที่มีมารบกวนสมาธิธรรมของท่านเลย

จนเวลาล่วงเข้า ๔ ปี พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ ข้าหลวงประจำเมืองนครพนม ได้มีหนังสือไป นมัสการ ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล อีกฉบับหนึ่งส่งไปกราบทูล พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงสรรพ สิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ ประจำมณฑลอุบลฯ เพื่อขอนิมนต์พระภิกษุจันทร์ เขมิโย และคณะ กลับไปตั้งสำนักคณะธรรมยุคนิกายขึ้นที่เมืองนครพนม ท่านพระอาจารย์เสาร์ จึงได้นำเจ้าคุณปู่เข้าพบกรม หลวงสรรพสิทธิประสงค์ พระองค์ท่านทอดพระเนตรสำรวจเห็นเจ้าคุณปู่ยังหนุ่มน้อย จึงรับสั่งด้วยความ ห่วงใยขึ้นว่า “นี่นะหรือ? พระที่ท่านพระอาจารย์เสาร์จะให้นำคณะธรรมยุตไปตั้งที่เมืองนครพนม ดู รูปร่างลักษณะเล็ก – บาง ยังหนุ่มแน่นมาก จะไม่ทำให้ครูบาอาจารย์และวงศ์ธรรมยุตต้องเศร้าหมองเสีย หายไปด้วยหรือ เพราะประสบการณ์ยังอ่อน หากพอที่จะรักษาตัวและหมู่คณะไว้ได้ไม่ จะไปตายเพราะ ผู้หญิง ฉันทเกรงว่า จะเอาบาตรไปทำเป็นรังไก่เสียก่อนสินะซี”

เมื่ออุสขประมาทเช่นนั้น ท่านเจ้าคุณปู่สั่นทิมไปด้วยความน้อยใจ เสียใจจนถึงกับกลืนน้ำตาเอาไว้ ไม่อยู่ ถ้าไม่มีครูบาอาจารย์พาไปด้วยแล้ว อยากจะแทรกแผ่นดินหนีไปให้พ้น และเพราะคำพูดอันรุนแรง ของเจ้าเมืองในครั้งนั้น ทำให้ท่านยังมีความมูมานะมีใจมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าที่จะลบคำสบประมาทนั้น ท่านจึงมุ่งศึกษาเล่าเรียนหาความรู้บำเพ็ญสมณธรรม คำตจนครองบรรพชิตได้ดิบได้ดีสืบต่อมา

ท่านเทศน์โปรดโยมมารดา ชี้แนะให้เห็นหนทางแห่งความพ้นทุกข์ ซึ่งโยมมารดาจันทร์มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง เกิดมีศรัทธาอย่างแรงกล้า ได้ลาลูกหลานออกบวชเป็นชี โดยมีท่านพระอาจารย์เสาร์เป็นผู้บวชให้ที่ถ้ำจำปาภูผากูด คำชะอี

ถ้ำจำปา ภูผากูด (พ.ศ. ๒๔๕๕ – ๒๔๖๔)

พ.ศ. ๒๔๕๕ ท่านพระอาจารย์เสาร์ ฟานักจำพรรษาอยู่ที่ถ้ำจำปา ภูผากูด ตำบลหนองสูง อำเภอคำชะอี จังหวัดนครพนม (ปัจจุบันขึ้นกับจังหวัดมุกดาหาร) ปัจจุบันภูผากูดเป็นภูเขาขนาดกลางลูกหนึ่งในหมู่เทือกเขา แลบนี เขิงเขามีป่าโปร่งเป็นที่พักสงฆ์ วัดถ้ำจำปากันตีสีลาวาส

ด้วยความรอบรู้ชำนาญชีวิตป่า ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้หาสถานที่พอเหมาะสมควร ถ้ำที่พักก็อยู่ไม่สูงจนเกินไป ป่าก็โปร่งดีไม่ทึบอับชื้น ข้างล่างมีลำธารน้ำไหลผ่าน สมัยก่อนนั้นพ่อแม่ครูบาอาจารย์เล่าว่า แถวนี้เต็มไปด้วยเสือ ส่งเสียงหยอกล้อกันเพ่นพ่าน ทำให้พระเณรต้องหมั่นเร่งภาวนาจิตอย่างยิ่งวด ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้เลือกพำนักอยู่ท่ามกลางแมกไม้สัตว์ป่าอย่างสงบรวม ๕ ปี

วันหนึ่งท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ทราบถึงวาระจิตท่านพระอาจารย์มั่นว่าได้เดินทางติดตามมาหาองค์ท่าน และจวนจะถึงภูผากูดนี้แล้ว ก็ได้เตรียมตัวคอยรับศิษย์รักที่จากกันมานานอย่างยินดียิ่ง เมื่อพระอาจารย์ท่านเดินทางมาถึง ได้เข้ากราบนมัสการท่านพระอาจารย์เสาร์ทันที ทั้งสององค์ท่านได้สนทนาปราศรัยไต่ถามทุกข์สุขซึ่งกันและกันสมกับที่ได้จากกันเป็นระยะเวลาไม่นาน ท่านพระอาจารย์เสาร์ก็ได้ให้พระอาจารย์มั่น จำพรรษาอยู่ด้วยกัน ซึ่งตลอดพรรษานี้ทั้งสององค์ท่านก็ได้ปริกษาสนทนาธรรมปฏิบัติร่วมกันแทบทุกวัน

ความละเอียดตอนนี้ท่านหลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร เขียนถึงในประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ว่า “อยู่มาวันหนึ่งท่านพระอาจารย์มั่นเห็นว่าเป็นโอกาสอันดีจึงเอ่ยขึ้นว่า “ท่านพระอาจารย์ได้พิจารณาอริยสังขธรรมหรือไม่?”

ท่านพระอาจารย์เสาร์ตอบว่า “เราก็ได้พิจารณาเหมือนกัน”

ท่านพระอาจารย์มั่นถามต่อ “ได้ผลเป็นอย่างไร”

ท่านพระอาจารย์เสาร์ “ได้ผลเหมือนกัน แต่มันไม่ชัดเจน”

ท่านพระอาจารย์มั่น “เพราะเหตุอะไรครับ “

ท่านพระอาจารย์เสาร์ “เราได้พยายามอยู่ คือพยายามพิจารณาถึงแก่ ความตาย แต่ว่าบางคราวมันก็แจ่มแจ้ง และบางคราวก็ไม่แจ่มแจ้ง”

ท่านพระอาจารย์มั่น “ถ้าเช่นนั้น คงมีเรื่องอะไรเป็นเครื่องห้วงอยู่หรือกระมัง?”

ท่านพระอาจารย์เสาร์ “เราพยายามพิจารณาอยู่เหมือนกัน แต่ก็หาสิ่งขัดข้องไม่ได้ ความจริงความสว่างของจิตก็ปกติดีอยู่ แม้มันจะดีบ้าง ไม่ดีบ้าง มันก็เป็นธรรมดาของสมาธิ แต่ว่าเมื่อจิตพิจารณาที่ไรู้สึกว่าไม่ก้าวไป”

ท่านพระอาจารย์มั่น “กระผมคิดว่าคงมีอะไรเป็นเครื่องห้วง”

ท่านพระอาจารย์เสาร์ “และเรารู้ไหมว่าเรามีอะไรเป็นเครื่องห้วง?”

ท่านพระอาจารย์มั่นเห็นเป็นโอกาสที่จะถวายนามธรรมอยู่ครั้งอยู่ที่ถ้ำสาธิตาโน้น ที่ท่านได้ทราบวาระจิตของท่านพระอาจารย์เสาร์ “ท่านอาจารย์คงห้วงเรื่องการปรารถนา พระปัจเจกโพธิ์ กระมังครับ”

ท่านพระอาจารย์เสาร์ “แน่ทีเดียว! ในจิตใจเราตั้งอยู่ว่า จะขอให้รู้ธรรมเอง โดยมีต้องให้ใครมาแนะนำหรือบอกให้ และมันก็ตั้งอยู่ในใจของเรามาดตลอด”

เมื่อได้ฟังเช่นนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นจึงกราบขอโอกาส แล้วได้บอกกับท่านพระอาจารย์เสาร์ว่า

ท่านพระอาจารย์มั่น “ขอให้ท่านอาจารย์อย่าเป็นห่วงเลย ขอให้พิจารณาปริยัติ เพื่อให้พ้นทุกข์เสียแต่ในชาตินี้เถิด เพราะกระผมเองก็ปรารถนาพระโพธิญาณ และกระผมก็ได้ละความปรารถนานั้นไปแล้ว เนื่องด้วยการท่องเที่ยวในสังสารวัฏนี้ มันนานเหลือเกิน”

ในวันนั้นท่านพระอาจารย์เสาร์ต้องประหลาดใจ ที่ศิษย์ของท่านได้ล่วงรู้ถึงความจริงอันปรากฏมีอยู่ ณ ส่วนลึกที่สุดใจของท่านซึ่งเรื่องนี้ท่านเองไม่เคยปริปากบอกใครเลยแม้แต่น้อย ฉะนั้นจึงทำให้ท่านรู้สึกว่ ศิษย์ของท่าน คือท่านพระอาจารย์มั่นนี้ ต้องมีความดี ความจริง ความชัดเจนในใจอย่างแน่นอน

พบวิมุตติแน่แล้ว

อยู่มาวันหนึ่งท่านพระอาจารย์เสาร์นั่งอยู่ที่สังคฆะเฉพาะองค์เดียว ท่านเริ่มการพิจารณาอุทเทสิกข์ ได้รู้ ได้เห็นตามความเป็นจริงนั้น และในวันนั้นท่านก็ได้ตัดเสียซึ่งความสงสัยได้อย่างเด็ดขาด พอจนจะถึงกาลปวารณาออกพรรษา ท่านก็ได้ทราบชัดถึงความเป็นจริงทุกประการ ท่านจึงได้บอกกับท่านพระอาจารย์มั่นว่า

ท่านพระอาจารย์เสาร์ “เราได้เลิกการปรารณาพระปัจเจกโพธิแล้วและเราก็ได้เห็นธรรมตามความเป็นจริงแล้ว!”

ท่านพระอาจารย์มั่น ได้ยินดังนั้น ก็เกิดปิติเป็นอย่างมาก และได้ทราบวาระจิตว่า “พระอาจารย์พบทางวิมุตติแน่แล้วในอรรถภาพนี้”

เยี่ยงอย่างพระอาจารย์

ท่านพระอาจารย์มั่น ได้พรรษาที่ ๒๖ องค์ท่านได้ปฏิบัติ ท่านพระอาจารย์เสาร์เหมือนกับเป็นพระใหม่ คือ ปฏิบัติตั้งแต่การล้างบาตร ชักจิว บูทินอน ตักน้ำ ถวายสงฆ์ ถูหลังให้ทุกประการ แม้ท่านพระอาจารย์เสาร์จะห้ามอย่างไรก็ตาม องค์ท่านก็ยังปฏิบัติต่อโดยมิได้มีอาการแข็งกระด้างแต่ประการใด นี่คือเยี่ยงอย่างของพ่อแม่ครูบาอาจารย์ องค์ท่านมีความกตัญญูรู้คุณพระผู้เป็นอาจารย์ ส่วนท่านพระอาจารย์เสาร์ก็ยอมรับฟังคำแนะนำจากศิษย์ด้วยความตั้งอกตั้งใจ ไม่มีทิฐิถือตนเองเป็นอาจารย์เลย คุณธรรมของพระบูรพาจารย์ทั้งสองท่านช่างประเสริฐยิ่ง

โยมแม่ชีจันทร์ (พ.ศ. ๒๔๕๕)

ก่อนเข้าพรรษาในปีนั้น มารดาของท่านพระอาจารย์มั่น คิดตามมาจนถึง ถ้ำจำปา บนภูผากูด เพื่อศึกษาอบรมตนให้รู้แจ้งเห็นจริงในธรรมะปฏิบัติ เมื่อมาถึงถ้ำท่านพระอาจารย์เสาร์ จึงได้กำหนดบวชชี ให้อยู่ปฏิบัติ ณ ถ้ำบนภูผากูดนี้ เรียก “ถ้ำแม่ขาว” ที่ปฏิบัติธรรม ท่านมีจิตใจมั่นคงเด็ดขาด แม้สังขารร่วงโรยก็ตาม แต่จิตภายในของท่านหาได้เสื่อมถอยไปตามสังขารไม่ กลับมีความแจ่มใสเบิกบานเป็นอย่างยิ่ง การปฏิบัติของท่านก้าวหน้ามาก ท่านแม่ชีจันทร์ท่านได้เร่งความเพียรเป็นยิ่งยวด ไม่ว่าจะเป็กลางวันหรือ

กลางคืนอยู่ ณ ภูผาคูดแห่งนี้เอง เป็นวาสนาของท่านแม่ชีจันท์ ที่มีท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านพระ
อาจารย์มั่น จำพรรษาให้คำแนะนำและอุบายธรรม

หลังจากที่ท่านแม่ชีจันท์ ผู้เป็นมารดาได้มีที่พำนักอยู่บำเพ็ญเพียร ณ ภูผาคูด กับท่านพระ
อาจารย์เสาร์แล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นมีความสบายใจ หายห่วง จึงได้กราบลาท่านครูดรงค์ไปอบรมเผยแผ่
ธรรมปฏิบัติไปตามสถานที่ต่างๆ

เยือนเมืองนครพนม (พ.ศ. ๒๔๖๔)

ท่านพระอาจารย์เสาร์ท่านได้ไปแวะเยี่ยมลูกศิษย์เก่า คือ เจ้าคุณปู่จันท์ เขมियो และได้อยู่ด้วยที่วัด
ศรีเทพประดิษฐาราม ซึ่งตอนนั้นยังมีสภาพเป็นป่าใหญ่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียร

จากนั้นหลวงปู่จันท์ ได้ออกครูดรงค์ติดตามไปกับท่านพระอาจารย์เสาร์ ข้ามฝั่งโขงไปยังเมืองท่า
แขก เนื่องจากเป็นเมืองที่มีภูเขาสลับซับซ้อน มีถ้ำถ้ำน้ำร้อนผายอยู่มากมาย ควรแก่การบำเพ็ญภาวนา อีก
ทั้งเมื่อ ๒๐ ปีก่อนนี้ ท่านเคยพาท่านพระอาจารย์มั่นมาครูดรงค์ถึงถ้ำถ้ำน้ำร้อนผายนั้นจนพากันล้มป่วยเป็นไข้มาลาเลีย
เกือบจะเอาชีวิตไม่รอดกลับเมืองอุบลมาแล้ว มาครั้งนี้ท่านมีความชำนาญขึ้น เมื่อท่านเดินครูดรงค์ผ่านไปถึง
หมู่บ้านใด ก็จะชี้แจงแสดงธรรมให้ชาวบ้านตั้งมั่นอยู่ในศีลห้า ยึดถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่อาศัย

ในปีที่ท่านพระอาจารย์มั่น ย้อนกลับมาเยี่ยมโยมมารดา และท่านพระอาจารย์เสาร์ พร้อมกับจำ
พรรษาที่บ้านห้วยทรายใกล้กับภูผาคูด หลังจากออกพรรษาแล้วได้ชักชวนกันออกครูดรงค์ไปทางสกลนคร -
บ้านม่วงไข่ อ.พรรณานิคม

พรรษาที่ ๔๑ - ๔๓ (พ.ศ. ๒๔๖๕ - ๒๔๖๗) สกลนคร, อุตร, หนองบัวลำภู

พระบูรพาจารย์ใหญ่ทั้ง ๒ ท่าน พร้อมคณะได้ครูดรงค์มาพำนักจำพรรษาที่ป่าริมหนองน้ำบาก ใกล้
บ้านคลองลาด ตำบลหนองลาด อำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๕ และหลังจากนั้นใน
พรรษากาลอีก ๒ ปีต่อมา สันนิษฐานว่าท่านพระอาจารย์เสาร์ได้พำนักจำพรรษาอยู่ที่นี่ ส่วนท่านพระ
อาจารย์มั่นได้ไปจำพรรษาที่วัดมหาชัยหนองบัวลำภู อ.หนองบัวลำภู (ปัจจุบันเป็นจังหวัดหนองบัวลำภู)
และวัดป่าสาราวรี บ้าคือ อ.บ้านฝ่อ จ.อุดรธานี ตามลำดับ

คณะรุดงค์ได้มาพักที่ชายป่าริมหนองน้ำบากทางทิศตะวันตกท้ายบ้าน เป็นเวลาราว ๓ พรรษา ซึ่งต่อมาที่ตรงนั้นก็เป็นวัด เรียกว่าวัดป่าหนองบาก

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ท่านพระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม ท่านพระอาจารย์เทศก์ เทสุริสี ฟังจะอุปสมบทและอยู่จำพรรษาที่วัดสุทัศน์เมืองอุบลฯ ได้เป็นพรรษาแรกก็ออกรุดงค์ติดตามไปกับคณะท่านพระอาจารย์สิงห์ เดินทางไปนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ที่บ้านคือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ขณะนั้นท่านพระอาจารย์เสาร์ก็อยู่พร้อม ได้พบท่านอาจารย์ทั้งสอง และได้กราบนมัสการท่านเป็นครั้งแรกในชีวิต

ท่านพระอาจารย์หลุย จันทสาโร ได้อยู่กับพระอุปัชฌาย์พอสมควร แล้วก็ได้เดินทางจากจังหวัดเลยกลับไปอยู่กับท่านพระอาจารย์บุญ ปลูกญาโว ที่อำเภอหนองวัวซอ ได้ติดตามท่านพระอาจารย์บุญไปยังวัดพระบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ณ ที่นี้เองท่านได้พบกับท่านพระอาจารย์เสาร์ กนดะสีโล และได้อยู่ปฏิบัติรับฟังโอวาทจากท่านพระอาจารย์เสาร์ โดยมีท่านพระอาจารย์บุญเป็นพระพี่เลี้ยงผู้ชี้แนะในข้อที่ท่านไม่เข้าใจอีกชั้นหนึ่งด้วย

พรรษาที่ ๔๔...วัดพระงาม (พ.ศ. ๒๔๖๗) อ.ท่าบ่อ หนองคาย

ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้พักจำพรรษาที่วัดราช ใกล้เคียงบ้านน้ำโจง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่เสนาสนะป่า อำเภอท่าบ่อ ซึ่งต่อมาเป็น “วัดอรัญวาสี”

วัดราชนี้เป็นวัดเก่า มีพระพุทธรูปเก่าสมัยเวียงจันทน์ได้ชำรุดทรุดโทรม ท่านพระอาจารย์ใหญ่ทั้งสองได้ช่วยกันบูรณะให้สวยงามดังเดิม ชาวบ้านชาวเมืองได้ไปเห็นเข้าต่างก็กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่างามแท้ ภายหลังจึงเอ่ยเรียกชื่อวัดนี้ว่า “วัดพระงาม” ต่อๆกันมาจนถึงบัดนี้ ประดิษฐานเป็น พระประธานในพระอุโบสถตลอดมา

ที่ท่าบ่อนี้เป็นสถานที่เหมาะสำหรับบำเพ็ญสมณธรรมยิ่งอีกที่หนึ่งของพระเถระทั้งหลายที่น้อมตัวเข้าเป็นศิษย์ร่วมสายธารธรรม อาทิเช่น ท่านพระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม ท่านพระอาจารย์สุวรรณ สุจิณโน ท่านพระอาจารย์มหาปิ่น ปลูกญาโโล ท่านพระอาจารย์เทศก์ เทสุริสี ท่านพระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ

ท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร ท่านพระอาจารย์อุ้น ชุมมธโร ท่านพระอาจารย์กู่ ชุมมทินโน ท่านพระ
อาจารย์กว่า สุมโน ฯลฯ ท่านเหล่านี้มีความตั้งใจแน่วแน่ที่จะอยู่ปฏิบัติตามโอวาทอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพัน
ต่างก็ได้รับผลทางใจเป็นอย่างสูงตามภูมิจิต ภูมิธรรมของแต่ละองค์

บ้านดงยาง อ.หนองหาน อุดรธานี ,เลย (พ.ศ. ๒๕๖๕)

ท่านพระอาจารย์เสาร์หลังจากธุดงค์ออกจากวัดพระงาม อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย แล้วท่าน
ได้จาริกไปยังเมืองเลย เข้าถึง อำเภอเชียงคาน...ขึ้นไปถึงภูฟ้า ภูหลวง หลังจากนั้นจึงได้วกกลับเข้ามายัง
เขตจังหวัดอุดรธานี ไปพำนักจำพรรษา ณ เสนาสนะป่า บ้านดงยาง อำเภอหนองหาน

ท่านพระอาจารย์มั่น และคณะส่วนหนึ่งได้ไปจำพรรษาที่เสนาสนะป่า บ้านสามผง อำเภอศรี
สงคราม จังหวัดนครพนม ใกล้กับวัดโพธิ์ชัย ตามคำอาราธนาของพระอาจารย์เกิ่ง อธิมุตตโก และ
พระอาจารย์สีลา อิศุโสโร พระอาจารย์เกิ่ง เป็นพระเถระจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดัง เป็นที่เคารพนับถือของ
ปวงชนแถบลุ่มแม่น้ำสงคราม เป็นเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย เป็นอุปัชฌาย์ เป็นเจ้าสำนักเรียนนักธรรมและบาลี
และยังเป็นครูใหญ่คนแรกของโรงเรียนประถมศึกษา แห่งตำบลสามผง ที่ตั้งอยู่ในวัดนี้ด้วย ท่านมีนิสัย
ขยัน อดทน เกลียดฉลาด เชื้อมั่นในตนเอง มีความมุ่งมั่นในการทำงาน มีความกตัญญูแก่ผู้ที่ต่อผู้มีพระคุณ
ทั้งหลาย

เมื่อได้ยินกิตติศัพท์ว่า ท่านพระอาจารย์มั่น มาพักอยู่ที่บ้านหนองลาด อำเภอวาริชภูมิ จึงได้ไปฟัง
พระธรรมเทศนาและทดลองไต่ถามอรรถปัญหารธรรมต่างๆ พร้อมทั้งสังเกตข้อวัตรของท่านอย่างใกล้ชิด
จนเกิดความอัศจรรย์ใจในการตอบโต้ชี้แจงอรรถปัญหาที่ค้างคาใจ และเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในแนวทาง
ข้อวัตรของท่านพระอาจารย์มั่น จึงได้นิมนต์ท่านไปประกาศธรรมจำพรรษาที่บ้านสามผง

พร้อมได้มอบตัวเป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่น ฝ่าฝืนศึกษาปฏิบัติธรรมอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา จน
เกิดผลทางใจเป็นอย่างยิ่ง ถึงกับในที่สุดท่านพระอาจารย์เกิ่งได้ตัดสินใจอย่างอาภาย ขอมสละวัด ขอม
สละตำแหน่งทั้งหลายที่มีอยู่เดิม ขอญัตติใหม่ พร้อมลูกศิษย์ เป็นพระในคณะธรรมยุติกนิกาย หมดทั้งวัด
รวมทั้งคณะของท่านอาจารย์สีลาอีกด้วยในภายหลัง จำนวนพระภิกษุ สามเณรที่ญัตติใหม่ที่บ้านสามผงใน
ครั้งนั้นมีประมาณ ๒๐ รูป

ข่าวคราวการประกาศธรรมพลิกแผ่นดินบ้านสามผง ในครั้งนี้ยังทำให้ชื่อเสียงของท่านพระ
อาจารย์มั่น และกิตติศัพท์ของกองทัพธรรมพระกัมมัญฐานลือเลื่อง เป็นที่อัศจรรย์จากคำร่ำลือของผู้คนใน

ละแวกนั้นมากมายหลายหมู่บ้าน ถึงผู้วิเศษที่สามารถทำให้พระอาจารย์ทั้งสอง ที่พวกเขาอมรับนับถือมา แต่ดั้งเดิมนั้น ได้ยอมศิโรราบ สละสิ้นทั้งลาภยศ สักการะโดยเด็ดขาด ออกติดตามปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐาน ไปด้วยทุกแห่งหน ไม่เว้นแม้แต่ท่านพระอาจารย์ ฉนฺโน ที่มีฉายาอีกหนึ่งว่า อาจารย์ดีฝิยาน (ฝิยาน คือ ผิดกลัวเพราะท่านมีชื่อเสียงโด่งดังมีอิทธิฤทธิ์สูงส่งยิ่งนัก) ผู้อยู่ไกลไปถึงบ้านกุดแห่ อำเภอเลิงนกทา จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันขึ้นกับ จังหวัดยโสธร) ก็ได้บุกป่าฝ่าดงออกหาของดีของขลังมาที่บ้านสามผง แล้วล่วงรู้ถึงกิตติศัพท์นี้ จึงได้มากราบฟังธรรมจากองค์ท่านพระอาจารย์มั่น จนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา อย่างแรงกล้า ถึงกับยอมสละตำแหน่งเจ้าอาวาสผู้ยิ่งใหญ่แห่งวัดบ้านกุดแห่ (คือวัดศรีบุญเรืองท่าแขก ที่ โด่งดังในสมัยนั้น) ขอญัตติใหม่เป็นพระในคณะธรรมยุติกายในภายหลังด้วยเช่นเดียวกัน

เรียกประชุมบ้านโนนแดง (พ.ศ. ๒๔๖๕)

กองทัพธรรมอันยิ่งใหญ่ นี้ มีบรรดาพระอาจารย์ผู้มีบุญญาบารมีทั้งหลายได้น้อมตัวเข้ามาศึกษา แนวทางปฏิบัติ และเกิดความเลื่อมใสศรัทธาอย่างแรงกล้า ขอออกติดตามไปปฏิบัติธรรมอยู่กับกองทัพ ธรรมของพ่อแม่ครูบาอาจารย์เป็นจำนวนมาก พระบูรพาจารย์ใหญ่ทั้งสององค์ท่านถึงเห็นการณ์ไกล จึงได้ เรียกประชุมบรรดาพระอาจารย์ทั้งหลายที่เป็นลูกศิษย์ทุกองค์ ซึ่งทำหน้าที่ตามรอยของท่านทั้งสองทั้งใกล้และ ไกล ให้มาประชุมพร้อมกันที่บ้านโนนแดง ภายหลังจากออกพรรษาแล้วในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ท่านพระ อาจารย์เสาร์มีอายุพรรษานับได้ ๔๕ และท่านพระอาจารย์มั่นได้ ๓๕

ในการประชุมครั้งนี้ ท่านได้วางระเบียบการปฏิบัติ

- เกี่ยวกับการออกธุดงค์อยู่ป่า
- เกี่ยวกับการตั้งสำนักปฏิบัติ
- เกี่ยวกับแนวทางในการอบรมสั่งสอนการปฏิบัติธรรมปฏิบัติจิต

เพื่อว่าการกำหนดกฎระเบียบนี้จะได้เป็นแนวทางปฏิบัติตามสายเดียวกันในหมู่คณะศิษย์ของท่าน ทั้งสอง ซึ่งได้รับการขนานนามว่า “กองทัพธรรมพระกัมมัฏฐานสายท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่าน พระอาจารย์มั่น”

ภายหลังจากการนัดหมายประชุมกันรับฟังโอวาทจากพ่อแม่ครูบาอาจารย์ใหญ่ทั้งสอง ที่บ้านโนนแดงนี้แล้ว คณะศิษย์ต่างก็แยกย้ายออกปลีกวิเวกไปตามอริยาศัย โดยมีได้มีการนัดหมายว่าจะไปพบกันอีกที่ไหน เมื่อใด ทั้งหมดก็กลับไปพบกันเข้าอีกที่ “จังหวัดสกลนคร...”

ขณะนั้น นางนุ่น,นางนิล ชูวานนท์และนางลูกอินทร์ วัฒนสุชาติ สามศรีพี่น้อง ผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระอาจารย์ใหญ่ทั้งสอง จนภายหลังได้ปวารณาเป็น ผู้อุปัฏฐาก ท่านพระอาจารย์เสาร์สมัยที่ท่านย้อนกลับมาสร้างวัดป่าสุทธาวาสที่เสนาสนะป่านี้ กำลังจัดงานฌาปนกิจศพมารดาของตนเองอยู่พอดี จึงได้ไปกราบนิมนต์ให้ท่านพระอาจารย์ใหญ่ทั้งสอง พร้อมด้วยคณะศิษย์ “กองทัพธรรม” หุุดยั้งพำนักที่เสนาสนะป่านอกเมืองสกลนคร ท่านก็รับนิมนต์อยู่เพื่อปลงธรรมสังเวช เป็นการฉลองศรัทธาของสามพี่น้อง และชาวเมืองไทสกลทั้งหมด

ขณะเดียวกันกับที่พระยาปัจฉิมประเทศธานี บิดาของพระพินิจก็ได้ถึงแก่กรรม เจ้าภาพจึงได้กราบอาราธนาพระอาจารย์ใหญ่ทั้งสองพร้อมคณะไปบำเพ็ญกุศลงานศพที่บ้าน เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ในยามสูญเสียบุพการี องค์ท่านทั้งสองจึงได้รับนิมนต์ผ่อนปรนอนุญาตให้พระลูกศิษย์ไปฉันภัตตาหารในบ้านได้เป็นครั้งแรกตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อเสร็จสิ้นงานฌาปนกิจศพทั้ง ๒ งานนี้แล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นและคณะส่วนหนึ่งก็ได้กราบลาท่านพระอาจารย์เสาร์ เพื่อกลับไปส่งโยมมารดาแม่จีจันทร์ พร้อมคณะแม่ชีติดตามอีกจำนวนมากมาย ประมาณ ๓๐ - ๔๐ รูป ยังเมืองอุบลราชธานีถิ่นเกิด

ส่วนท่านพระอาจารย์เสาร์และคณะที่เหลือก็ยังอยู่ปฏิบัติธรรมชี้แนะแนวทางขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พรรษาที่ ๔๖...บ้านสามผง (พ.ศ. ๒๔๓๐ - ๒๔๓๑) นครพนม

ท่านพระอาจารย์เสาร์นำคณะศิษย์เดินธุดงค์ผ่านมาที่บ้านอากาศ (ปัจจุบันคืออำเภออากาศอำนวย) ตามสายทางกองทัพธรรมที่ท่านพระอาจารย์มั่น “พริกแผ่นดิน” จนมาถึงถิ่นบ้านสามผงคงพะเนาว์ ได้พำนักจำพรรษาอยู่ที่เสนาสนะป่าบ้านสามผง เป็นเวลา ๒ พรรษา นับว่าเป็นบุญวาสนาของชาวสามผงและชาวลุ่มน้ำสงคราม ที่มีพระบูรพาจารย์ใหญ่ทั้งสองท่านมาโปรดด้วย

เมตตาธรรมเป็นระยะเวลาติดต่อกันถึง ๔ พรรษา ทำให้มีลูกศิษย์แถบท้องถิ่นนี้ เลื่อมใสศรัทธาพากันออกบวชติดตามท่านพระบูรพาจารย์ใหญ่ทั้งสองเป็นจำนวนมาก

พรรษาที่ ๔๘...วัดอรัญญิกาวาส (วัดโพชนแก้ว) นครพนม

พ.ศ. ๒๔๗๒ ท่านพระอาจารย์เสาร์ มีอายุย่างเข้า ๖๘ ปีแล้ว องค์ท่านยังมีสุขภาพแข็งแรงเต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตา ไม่เคยทอดทิ้งในการปฏิบัติธรรม พร่ำสอนสังขาร แก่มวลหมู่ศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ องค์ท่านนำคณะออกจากบ้านสามผง เดินธุดงค์ผ่านไปทางอำเภอท่าอุเทน เลยลงมายังเมืองนครพนม (ชื่อเดิมเรียกว่าเมืองหนองบึก) ดินแดนศรีโคตรบูรณ...มีพระภิกษุสารณेरุบาสกอุบาสกติดตามท่านพระอาจารย์เสาร์มาด้วยเป็นจำนวนมาก มาถึงป่าช้าดงโคกกีวนอกเมืองนครพนม เป็นดงทึบ ที่เนินสูงมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่น ข้างล่างยังมีไม้พุ่มที่ชาวบ้านเรียกกันว่าต้นหมากปิ้งก็ขึ้นปกคลุมพื้นดินหนาทึบ ป่าตอนนี้เป็นป่าช้าฝัดิบ ใช้เป็นที่ฝังศพและเป็นแดนประหารนักโทษที่ต้องโทษถึงประหารชีวิตด้วย จึงยังไม่มีใครกล้ามาตากกลางเยื้องกรายในป่านี้ ท่านพระอาจารย์ใหญ่ได้พาคณะหยุดพักที่นี่ มีชาวเมืองนครพนมออกมาช่วยจัดหาที่พักถวาย โดยสร้างกุฏิเป็นกระต๊อบเล็กๆ พื้นปูด้วยฟากไม้ไผ่ ฝาผนังขัดแตะกรุด้วยใบตองหรือใบพลวงใบชาด หลังคามุงด้วยหญ้าคา เป็นที่พักอาศัยคุ้มแดด-ลม-ฝน จนครบทุกรูป ต่อมาโยมแก้วมีสวนอยู่บริเวณนี้ ได้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในท่านพระอาจารย์เสาร์ จึงได้น้อมถวายที่สวนพร้อมทั้งกระท่อมเฝ้าสวนให้เป็นที่สำนักสงฆ์

ขนานนามว่า วัดโพชนแก้ว จนถึงวันขอพระราชทานเขตวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๓ จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น วัดอรัญญิกาวาส มาจนตราบเท่าทุกวันนี้

ท่านพระอาจารย์มั่นขึ้นไปอยู่ภาคเหนือ

พ.ศ. ๒๔๗๒ ท่านพระอาจารย์มั่นได้จากภาคอีสาน ขึ้นไปภาคเหนือ เพื่อวางรากฐานคณะธรรมยุตขึ้นในเชียงใหม่ ตามคำอาราธนาของท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทน์) ให้ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวง แล้วไม่นานหลังจากนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นก็ปลีกเร้นออกไปทำความเพียรแสวงหาโมกขธรรมตามป่าเขาทั่วเชียงใหม่ เชียงราย เป็นเวลานานถึง ๑๐ ปี (พ.ศ. ๒๔๗๒ - ๒๔๘๒) จึงได้กลับคืนภาคอีสาน

ในเวลานี้จึงเหลือแต่ท่านพระอาจารย์เสาร์อยู่เป็นพระบูรพาจารย์ของศิษย์ทั้งหมด องค์ท่านก็ย่างเข้าปัจฉิมวัยแล้ว จึงได้พระลูกศิษย์ที่เป็นยอดขุนพลทั้งหลายร่วมช่วยสืบสานกองทัพธรรม พระกัมมัญฐาน ให้แผ่ออกไปจนทั่วทุกถิ่นแคว้น เช่น คณะท่านอาจารย์สิงห์ ขนดุดายโม

ถ้ำเสือ เมืองท่าแขก แขวงคำม่วน

ท่านพระอาจารย์เสาร์ อยู่จำพรรษาที่สำนักวัดโพนแก้วได้ ๑ พรรษา หลังออกพรรษาแล้วท่านได้ข้ามแม่น้ำโขง ไปฝั่งประเทศลาว เป็นเมืองท่าแขกมุ่งผ่านเลขลิกเข้าไปในดินแดนประเทศลาวเกือบ ๒๐ กิโลเมตร ท่านมีความคุ้นเคยกับภูมิประเทศแถบท้องถิ่นเป็นอย่างดี

ครั้งนี้ท่านไปปฏิบัติธรรมอยู่ที่ถ้ำ “บ้านถ้ำ” ซึ่งเรื่องนี้ท่านหลวงปู่เทศก์ เทสรังสี ได้กล่าวไว้ใน “อัตตโนประวัติ พระราชนิโรธรังสี”ว่า...

“ออกพรรษาแล้วท่านพระอาจารย์เสาร์ได้เที่ยวไปฝากโขงฝั่งโน้นไปพักอยู่ ถ้ำส้มป่อย ซึ่งถ้ำนี้เมื่อท่านออกวิเวกครั้งแรก ท่านได้มาอยู่พร้อมกับท่านพระอาจารย์มั่น เป็นถ้ำใหญ่มีหลายซอกหลายถ้ำติดกัน มีตู้พระไตรปิฎกอยู่ในนั้นด้วย แต่ไม่มีหนังสือ เราได้ตามท่านไป แต่ท่านไม่ได้ยู่เสียแล้ว ท่านเข้าไปในถ้ำเสือ ซึ่งเดินไปอีกไกลจึงจะถึงทางเข้าไปเป็นเขาวงกต มีภูเขาสลับซับซ้อนกันเป็นคู่ๆ ถ้ำที่ท่านอยู่มีเสือมาออกลูกทางใต้ถ้ำ เขาจึงเรียกถ้ำเสือ

ทางบนขึ้นไป สูงราวเส้นหนึ่ง เป็นถ้ำยาวไปทะลุปากโน้น ชาวบ้านเขาบอกว่า จุดได้ไปหมด ๕ เล่ม จึงทะลุออกปากโน้น ท่านอยู่ปากถ้ำนี้ มีพระเณร ๒-๓ รูปไปด้วย มีตาแก่คนหนึ่งตามไปปฏิบัติท่าน ตาแก่คนนี้แกสูมไฟนอนอยู่ปากถ้ำ กลางคืนเดือนหนึ่งได้ยินเสียงดังอื้อๆ แกลูกขึ้นมาไม่เห็นมีอะไร แกสงสัยอยู่ รุ่งเช้าเดินไปดูตรงที่ได้ยินเสียงนั้นปรากฏว่า เห็นรอยเสือมายืนอยู่ตรงนั้น เข้าไปว่ามันจะเข้าไปในถ้ำ พอเห็นคนนอนอยู่มันเลยกลับ

ถ้ำนี้ราบเกลี้ยง สองข้างเป็นเหมือนหิ้งตู้รถไฟ มีน้ำย่อยอยู่ข้างใน พระไปตักเอาน้ำที่นั่นมานั้น ไม่ต้องกรอง สะอาดไม่มีตัวสัตว์ พระพาเราไปจุดเทียนใจหมคราวครึ่งเล่ม สบายมากไม่มีอีกอัศจรรย์ ห่างไกลจากหมู่บ้านราวหนึ่งกิโลเมตร เราอยู่ด้วยท่านสองคืน แล้วเดินทางกลับ

ส่วนทางสำนักวัดโพนแก้วนี้ ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้มอบหมายให้ ท่านพระอาจารย์บุญ
มา มหายโส (พระครูไพโรจน์ ปญญาคุณ) ลูกศิษย์ซึ่งเป็นคนถิ่นบ้านบางพง อยู่เป็นผู้ดูแลสำนัก
แทนท่าน จนกว่าท่านจะข้ามโจงกลับมา

พรรษาที่ ๔๕...บ้านม่วงชุม แขวงคำม่วน

พ.ศ. ๒๔๗๓ พรรษาที่ท่านพระอาจารย์เสาร์ใช้ชีวิตปลีกวิเวกอยู่ต่างแดน คือแดนดินถิ่น
ประเทศลาว โดยออกจากถ้ำป่าเขาเมืองท่าแขก แขวงคำม่วนแล้ว ท่านได้เดินรุดงค์ต่อลงใต้ ไป
ไหว้พระธาตุเมืองเก่า ณ บ้านเมืองเก่า ไม่ไกลจากเมืองท่าแขกนัก แล้วเลยต่อไปยังบ้านม่วงชุมที่
อยู่ถัดไป คงเห็นว่าเป็นที่สัปปายะ จึงได้หยุดยังอยู่จำพรรษา ปรารภความเพียรอยู่ยังหมู่บ้านป่าที่
สงบเงียบแห่งนี้ตลอดพรรษากาล หลังออกพรรษาแล้ว ท่านจึงข้ามโจงกลับฝั่งไทยไปยังวัดโพน
แก้ว

วันหนึ่งท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ปรารภกับท่านพระอาจารย์บุญมา มหายโส ฟังว่า ท่าน
อยากตั้งสำนักวัดป่าที่ธาตุพนม และสกลนครทั้ง ๒ แห่งนี้ เป็นเมืองที่มีปูชนียสถานที่สำคัญยิ่ง
คือ พระธาตุพนม ที่อำเภอธาตุพนม และพระธาตุเชิงชุม ที่อำเภอเมืองสกลนคร อีกทั้งสองเมืองก็
เชื่อมพร้อมไปด้วยศรัทธาอันแรงกล้าของญาติโยมพุทธบริษัทที่คุ้นเคย และเคารพเลื่อมใสในองค์
ท่านมาแต่ก่อนเป็นอย่างดีแล้ว

วัดอ้อมแก้ว (พ.ศ. ๒๔๗๓)

จึงต่อมาท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ไปที่อำเภอธาตุพนม หลังจากท่านได้นมัสการพระธาตุ
พนมแล้ว ท่านได้ไปปักกลดพักอยู่ที่ป่าดอนอ้อมแก้ว ซึ่งตั้งอยู่ห่างไปทางด้านทิศใต้ขององค์พระ
ธาตุพนม ที่ดินผืนนี้มีลักษณะคล้ายเกาะ เพราะมีน้ำอยู่ล้อมรอบ

ชาวบ้านย่านตลาดธาตุพนมทั้งหลาย มีโยมทองอยู่เป็นต้น พร้อมโยมแก้วเจ้าของที่ดินร่วม
แรงร่วมใจกันถากถางป่าหนามคอมและกอไผ่หนาม จัดสร้างเสนาสนะ พร้อมทั้งอุปถัมภ์อุปัฏฐาก
ให้คณะของท่านได้อยู่พำนักจำพรรษาแล้วตั้งชื่อว่า “วัดอ้อมแก้ว” เพื่อเป็นเกียรติแก่โยมแก้ว ซึ่งก็
คือวัดเกาะแก้วอัมพวันในปัจจุบันนี้เอง

พรรษาที่ ๕๐ – ๕๒ (พ.ศ. ๒๔๗๔ – ๒๔๗๖)

ณ วัดอ้อมแก้ว ชาติพนมนี้ ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้อยู่พำนักจำพรรษา เผยแพร่ปฏิบัติทา พระธุดงค์กัมมัฏฐาน และโปรดญาติโยมชาวเมืองพนม ๓ พรรษา องค์ท่านได้เป็นผู้นำในการก่อ ร้างสร้างวัดอ้อมแก้วนี้ ตอนนี้อยู่เวลาถึงฤดูฝนมีน้ำเจิ่งนอง การสัญจรไปมาเต็มไปด้วยความลำบาก ทั้งพระที่ออกไปบิณฑบาต และฆราวาสญาติโยมที่จะเข้าไปทำบุญถวายภัตตาหารและฟังธรรม

วันหนึ่ง ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ให้ลูกศิษย์ เตรียมที่ทางจัดน้ำท่าไว้รับแขกสำคัญโดยที่ ไม่มีใครรู้ล่วงหน้ามาก่อน ว่าท่านพ่อเมืองฝ่านทางเที่ยววิภาคนั้นเข้าไปกราบเยี่ยมมนัสการท่าน พระอาจารย์เสาร์ถึงที่ศาลาวัด องค์ท่านได้ปรารภถึงความลำบากของพระเณรในการออกบิณฑบาต ท่านพ่อเมืองได้สั่งให้ปรับปรุงถนนเข้าไปจนถึงวัดได้สะดวกขึ้น ปัจจุบันนี้เป็นถนนคอนกรีตทั้ง สายแล้ว

ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ออกบิณฑบาตโปรดชาวพนมไปอย่างทั่วถึงทุกคุ่มบ้าน เป็นภาพที่ ยังติดตรึงอยู่ในความทรงจำของผู้เฒ่าผู้แก่ไทพนม (ชาวชาติพนม) มาจนบัดนี้ ไทพนม (คำเรียกชื่อโดยรวมถึงชาวบ้านชาติพนม) ทั้งหลาย ต่างเคารพรักและเลื่อมใสในองค์ท่านมาก โดยเอ่ยขานนามถึงท่านว่า “ญาท่านเสาร์”

พรรษาที่ ๕๓ (พ.ศ. ๒๔๗๗)

ในปีพรรษานี้ไม่มีหลักฐานใดบ่งบอกว่า “ญาท่านเสาร์” ได้อยู่พำนักจำพรรษา ณ ที่ใด หลังจากออกพรรษาแล้ว ท่านคงจะไป – มาอยู่ระหว่าง ชาติพนม – สกลนคร – พนมพนม

พรรษาที่ ๕๔ ...ศิษย์อุปัฏฐากรุ่นสุดท้าย (พ.ศ. ๒๔๗๘)

ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้กลับมาพักที่ป่าดงบาก (วัดป่าสุทธาวาส) เมืองสกลนครอีก ศิษย์ อุปัฏฐาเดิม คือ พระภิกษุอุย จากบ้านหนองดินคำ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร มีเหตุให้ ต้องกราบลาไปเยี่ยมบ้านเพื่อดูแลและรักษามารดา ซึ่งได้ข่าวมาว่าป่วยหนักอยู่ที่บ้านหนองดินคำ

พระอาจารย์โชติ อภกฺโข บันทึกว่า “พระอุยได้รับจดหมายว่า โยมมารดาถึงแก่กรรม ก่อนที่คณะ จะเดินทางจะไปจากสกลนครเพียงวันเดียว”

ขณะนั้นเป็นเวลาประจวบเหมาะ กับ ท่านพระอาจารย์กง วัดประชาธิม บ้านโพทนต์ อ. คำเขื่อนแก้ว จ.อุบลราชธานี (ปัจจุบันขึ้นอยู่กับ จ.ยโสธร) ศิษย์ท่านพระอาจารย์ดี ฉนฺโน วัดป่า สุนทราราม บ้านกุดแห่ อำเภอลำดวน จ.อุบลราชธานี (ปัจจุบันขึ้นอยู่กับ จ.ยโสธร) ได้นำศิษย์ที่บวชได้ ๒ พรรษา คือ พระอาจารย์บัวพา ปญฺญาภาโส (พระครูปัญญาวิสุทธิ์ วัดป่า พระสถิต อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย) ไปถวายตัวเป็นศิษย์อุปัฏฐากทำหน้าที่แทนพระอาจารย์อุย ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ในหนังสือประวัติพระอาจารย์บัวพา ปญฺญาภาโส ว่า...”พอออกพรรษาแล้วมีเพื่อนชวนไป ปฏิบัติกรรมฐานที่วัดป่าโพทนต์ พระที่ไปด้วยกันได้ขอทำทัฬหกรรมยุติเป็นพระธรรมยุตหมด ยังเหลือแต่พระภิกษุบัวพาที่ยังไม่พร้อมที่จะยุติเป็นพระธรรมยุตเหมือนเช่นเคย เนื่องจากยังไม่ได้ออกลาพระอุปัชฌาย์ ในปีนั้นท่านได้ปฏิบัติกรรมฐานอยู่วัดป่าบ้านโนนทัน กับท่านพระ อาจารย์กง ฝึกหัดนั่งสมาธิ เดินจงกรมบำเพ็ญเพียรในอิริยาบถต่างๆ รู้สึกว่าจิตใจสงบร่มเย็นขึ้น โดยลำดับตั้งแต่นั้น ต่อมาท่านก็เลยเลิกเรียนปริยัติ มุ่งหน้าแต่ด้านปฏิบัติกรรมฐานเพียงอย่างเดียว

ด้วยเหตุที่มีจิตใจมุ่งมั่นในการปฏิบัติกรรมฐาน พระภิกษุบัวพา จึงออกเดินทางไปวัดสี ฐาน อ.มหาชนะชัย จ.สกลนคร เพื่อฝึกอบรมกรรมฐานให้ได้ผล และแสวงหาครูบาอาจารย์ที่มีความชำนาญในการสอนกรรมฐาน ในช่วงนั้นชื่อเสียงและปฏิปทาของท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล และท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต กำลังเลื่องลือและเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป พระภิกษุบัวพา ก็อยากจะได้พบเห็น เพื่อจะได้ฝากตัวเป็นลูกศิษย์ จึงได้ชักชวนเพื่อนสหายธรรมมิกเดินทางไปยังจังหวัด สกลนคร

คณะของพระภิกษุบัวพาจึงออกเดินทางจากอำเภอมหาชนะชัย ในขณะเดียวกันก็มีคณะ พระภิกษุสามเณรจะเดินทางไปอำเภอบัวขาว จังหวัดกาฬสินธุ์ และจะต่อไปยังสกลนคร พระภิกษุ บัวพาจึงขอเดินทางร่วมไปด้วย เข้าไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ที่วัดป่า สุธาวาส ขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์ของท่าน เมื่อฝึกปฏิบัติกรรมฐานไปได้ระยะหนึ่ง จิตใจของท่าน รู้สึกสงบเยือกเย็นอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน จึงขอทำทัฬหกรรมยุติเป็นพระธรรมยุต

ท่านพระอาจารย์เสาร์จึงได้จัดเตรียมบริจาการใหม่ เมื่อทุกอย่างพร้อมแล้ว ท่านจึงสั่งให้ พระภิกษุ ๒ รูปนำคณะของพระภิกษุบัวพาเดินทางไปขอทำทัฬหีกรรมที่จังหวัดนครพนม พิธีการ ญัตติเป็นพระธรรมยุติกนิกายมีขึ้นวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๔๗๘ ณ พัทธสีมา วัดศรีเทพประดิษฐาราม โดยมีพระครูสารภณมุนี (เจ้าคุณปู่จันทร์ เขมิโย) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาพรหมา โชติโก (พระ ราชสุทธาจารย์)เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ต่อจากนั้นพระภิกษุบัวพาและคณะ จึงได้เดินทาง กลับไปยังสกลนคร อยู่ปฏิบัติกรรมฐานกับพระอาจารย์เสาร์เรื่อยมา

พระภิกษุบัวพา ได้ครุบาอาจารย์ที่ชำนาญในพระกรรมฐาน เป็นผู้แนะนำพร่ำสอน สม ความมุ่งหวังที่ท่านตั้งใจไว้แต่แรก ท่านได้ตั้งใจปฏิบัติกรรมฐานอย่างเต็มที่ และในขณะเดียวกันก็ ได้ทำหน้าที่อุปัชฌาจารย์รับใช้ท่านพระอาจารย์เสาร์เรื่อยมา จนถึงกาลสุดท้ายของท่านพระอาจารย์ เสาร์ จึงถือได้ว่าเป็น “ศิษย์อุปัชฌาจารย์รุ่นสุดท้าย”

พรรษาที่ ๕๕ (พ.ศ. ๒๔๗๕)

วัดป่าสุทธาวาส จ.สกลนคร คือ “ดงบาค” หรือป่าดงไม้กระบาก ป่าทึบเป็นแนวกว้าง พื้นที่เป็นเนินดินทรายสูง มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นหนาทึบปกคลุมรอบ ร่มรื่นตลอดทั้งวัน เป็นที่แวะพัก อาศัยของท่านพระอาจารย์ใหญ่เสาร์ กนดสีลเถร และท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ฐิริทตเถร ท่าน พระอาจารย์เสาร์เคยปรารภว่า “บริเวณป่าแห่งนี้มีสิ่งที่เป็นสิริมงคลหลายอย่าง น่าจะได้สร้างเป็น สำนักสงฆ์ขึ้น เพื่อพระพุทธรูปที่ปลีกวิเวกจะได้มาพักพิง และชาวบ้านก็จะได้มาทำบุญปฏิบัติธรรม รักษาศีลภาวนา” ปัจจุบันบ้านเรือนอยู่ล้อมรอบแทนที่ป่า

ประวัติวัดป่าสุทธาวาสในหนังสือชีวประวัติ ท่านพระอาจารย์มั่น ฐิริทตเถร ฉบับวัดป่า สุทธาวาส อ.เมือง จ.สกลนคร ว่า...

ขุนอนุพัทธ์ระบิล (เพชร ภูละวรรณ) จำศาลคนแรกของจังหวัดสกลนคร เกิดศรัทธา ยก กรรมสิทธิ์ที่ดินของตน ถวายให้ปลูกสร้างกุฏิเป็นที่พักสงฆ์จนเป็นวัดขึ้น ในเนื้อที่ดิน ๑๐ ไร่ ๓ งาน ต่อมาผู้บริจาคถวายที่ดินเพิ่มขึ้น ๒๗ ไร่ ๑ งาน ๓๐ ตารางวา ได้รับพระราชทาน วิสุคามสีมา เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๔๕๒

ในหนังสือ จันทสาโรบุชา โดยคุณหญิงสุรีพันธุ์ มณีวัต ความว่า “...ครั้งแรก ท่าน (หมายถึง หลวงปู่หลุย จันทสาโร) คิดจะเดินทางกลับไปทางจังหวัดบ้านเกิด เพราะมีนิมิตถึง โยมมารดา และตัวท่านก็คิดถึงจากบ้านเกิดมาช้านาน ได้ทราบว่า ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล อยู่ที่วัดป่าสุทธาวาส ท่านจึงรีบไปกราบด้วยความเคารพ ทั้งนี้เพื่อจะรายงานเรื่องการทำท่านส่งให้ไปอยู่ถ้ำโพรงงาม แต่เมื่อปีก่อนโน้นให้ทราบด้วย

การได้มาอยู่ปรนนิบัติรับใช้ครูบาอาจารย์ผู้ใหญ่อีกวาระหนึ่ง ทำให้ท่านคิดว่าเป็นโอกาสอันประเสริฐ เหมือนจู่ๆ ได้เห็นแก้ววิเศษลอยมาใกล้ตัว จะไม่เชียวแก้วดวงวิเศษไว้บูชาหรือ จะปล่อยให้ลอยผ่านไปได้อย่างไร... โอกาสเช่นนี้มีไม่ได้ง่ายๆ สำหรับการกลับไปเยี่ยมบ้านนั้น น่าจะรอดต่อไปได้ บ้าน โยมมารดาก็คงอยู่ ณ ที่เก่า ไม่ได้ถอนเสาเรือนหายไปไหน อีกทั้งเราได้แผ่เมตตาให้มารดา ทำร่มมุ้งกลดแจกจ่ายพระเณร แม่ชี อุทิศกุศลให้มารดาตลอดมาอยู่แล้ว

ปี ๒๔๗๕ ท่านจึงได้อธิฐานพรมายู่ด้วยท่านพระอาจารย์เสาร์ ณ วัดป่าสุทธาวาส เนื่องจากท่านไม่มีนิสัยชอบเทศนาอบรมเอง หลวงปู่หลุยจึงรับหน้าที่เป็นผู้คอยดูแลอบรม พระเณรที่มาอยู่กับท่านพระอาจารย์เสาร์ ให้อยู่ในธรรมวินัยและอาจารย์วัตร ข้อปฏิบัติอันดีงาม

อาจารย์วัตรที่ท่านฝึกปรือมาแต่สมัยอยู่กับท่านพระอาจารย์บุญ ปฏิบัติรับใช้อาจารย์องค์แรกของท่านมาด้วยความเลื่อมใสศรัทธาเป็นเวลา ๖ - ๗ ปี มาครั้งนี้ท่านก็ใช้อย่างเต็มที่ แม้ท่านจะมีพรรษากว่าสิบแล้ว แต่ท่านก็คงนอบน้อมถ่อมองค์ให้พระเณรรุ่นหลังได้เห็นเป็นตัวอย่าง ให้ตระหนักในวัตรเหล่านั้น

- ต้องฉันทหลังอาจารย์ - ฉันทให้เสร็จก่อนอาจารย์

- นอนหลังอาจารย์ และ - ตื่นก่อนอาจารย์ เป็นอาทิ

การอุปฐากพิเศษที่พระเณรพยายามปฏิบัติเป็นกิจวัตร แต่ทำไม่ค่อยคล่องก็คือ การกอดเอ็นท้องให้ท่านพระอาจารย์เสาร์ ในเวลานวดเส้นตอนกลางคืน ท่านเป็นคนรูปร่างใหญ่ หนักท้องค่อนข้างหนาด้วย ท่านมีอายุมากแล้ว อีกประการหนึ่ง ท่านก็เคยชินต่อการนวดแรงๆ มาแล้ว การกอดเอ็นท้องของท่านจึงต้องใช้พลังกำลังแข็งแรงมากเป็นพิเศษ พระเณรผู้ปฏิบัติไม่ค่อยมีกำลังนิ้วมือแข็งแรงพอ จึงมาปรารภกัน หลวงปู่ได้เข้าไปขออนุญาตนวดเอ็นท่าน และสุดท้ายก็ได้

อุบายมาสอนกัน คือ ให้อุบายกำหนดภาวนาไปด้วย เมื่อจิตเป็นสมาธิ กำลังมือก็จะหนักหน่วง
แข็งแรง...ใจสู้ใจ ผู้รับนวดก็จะสบายกาย ผู้นวดก็จะไม่เปลืองแรง...ดีด้วยกันทั้งสองฝ่าย

พระมหาโชติ อภคฺโค กล่าวไว้ว่า “ท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านสนับสนุนการเรียนพระ
ปริยัติธรรม แต่ท่านไม่สนับสนุนให้ตั้งโรงเรียนปริยัติธรรมในสำนักปฏิบัติธรรม

จะเห็นได้จากสมัยเมื่อท่านพระอาจารย์เสาร์พร้อมด้วยคณะศิษย์ พระภิกษุ สามเณร แม้จะ
เข้าสำนักจำพรรษาที่ป่าดงบากวัดสุทธาวาสนี้ ได้มีพระมหารูปหนึ่ง มีนามว่ามหาปาน เดินทางมา
จากกรุงเทพมหานคร...วัดบรมนิวาส เพื่อศึกษาการปฏิบัติกับท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านมหาปาน
องค์นี้ได้เข้ากราบเรียนท่านพระอาจารย์ใหญ่ถึงการจัดตั้งโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรม โดยรับจะ
เป็นครูสอนให้อย่างแข็งขัน จนในที่สุดท่านก็อนุญาต ขณะนั้นการจัดการศึกษาแบบแผนใหม่ทั้ง
ภาษาบาลีและภาษาไทยกำลังแพร่หลายเป็นที่นิยมไปทุกท้องถิ่น

เมื่อท่านพระอาจารย์ใหญ่ได้อนุญาตให้พระเณรเข้าเรียนหลักสูตรนักธรรมได้ตามความ
สมัครใจ ปรากฏว่ามีพระเณรสมัครเข้าเรียนจำนวนมาก ซึ่งในระยะเริ่มแรกของการศึกษานั้น ทาง
ฝ่ายปริยัติธรรมกับการปฏิบัติฝ่ายวิปัสสนาก็ยังมีฐานะที่ยังคงเส้นคงวาเป็นปรกติอยู่ พอเรียนไป...
เรียนไป...ซักจะหย่อน...ลดผ่อนเวลาทางปฏิบัติเสียแล้ว มัวแต่ท่องบ่นหนังสือบทเรียน พอนานไป
หน่อย...ทางเดินจงกรมค่อยๆหมองคล้ำ หนักๆเข้า...ทางจงกรมก็หายหมด กลายเป็นทางมดทาง
ปลวกไปเสียสิ้น ข้อวัตรปฏิบัติต่างๆก็ทำเป็นมองข้ามไปทั้งๆที่เคยถือปฏิบัติกันมาอย่างดี

ท่านพระอาจารย์เสาร์เห็นดังนั้นท่านจึงสั่งห้ามตั้งโรงเรียนในสำนักปฏิบัติธรรมของท่าน
โดยเด็ดขาด แต่สำหรับท่านที่มีอุปนิสัยใฝ่ทางการเรียนรู้ด้านปริยัติแล้วท่านก็ไม่ขัดข้องเลย กลับ
สนับสนุนโดยการส่งไปเรียนตามสำนักต่างๆทั้งในกรุงและต่างจังหวัด

ล. พ.ศ. ๒๔๗๘ พระภิกษุ ฆมฺมุตฺตโม มาจาก บ้านหนองคำ นครจำปาศักดิ์ แขวงจำปาศักดิ์
เมื่อแรกเข้ามาเมืองอุบลราชธานี ได้ติดตามพระอาจารย์บุญมาก วิจิตรปุณฺโณ ซึ่งนำคณะศิษย์ ๑๐
กว่ารูปออกธุดงค์จากอุบลฯ เพื่อเข้ากราบสักการะท่านพระอาจารย์เสาร์ ถึงอำเภอนาแก ได้พบ
ท่านพระอาจารย์ทองรัตน์ กอปรกับย่างเข้าเดือน ๘ หน้าพรรษากาลพอดี จึงได้อยู่จำพรรษาที่วัด
ธาตุศรีคุณ กับท่านพระอาจารย์ทองรัตน์ พอออกพรรษาแล้วได้เดินทางไปกราบนมัสการท่านพระ
อาจารย์เสาร์ ที่วัดป่าอรัญญิกาวาส (วัดโพนแก้ว) จ.นครพนม ซึ่งได้เดินทางจากวัดป่าสุทธาวาส

จ.สกลนคร มาเป็นประธานในการฉลองศาลาการเปรียญ ของวัดป่าอรัญญิกาวาส ช่วงนั้นเป็นหน้าหนาวขึ้นปี พ.ศ. ๒๔๗๕

มอบหมายวัดโพนแก้ว

วัดโพนแก้ว หรือวัดอรัญญิกาวาสนี้ องค์ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้สร้างไว้ และท่านได้กลับมาพำนักอีกครั้ง

วันหนึ่งเวลาประมาณ ๔ ทูม องค์ท่านได้เรียกพระอาจารย์บุญมา มหายโส (พระครูไพโรจน์ปัญญาคุณ) ไปพบท่านที่กุฏิ แล้วพูดว่า “เราได้ปฏิบัติพระศาสนา เทียวอบรมสั่งสอนภิกษุ สามเณร ประชาชนทั้งหลาย ให้รู้แจ้งเห็นจริงในศีลธรรม มาด้วยความยากลำบากแสนเข็ญก็สู้อุตุนมา บางบ้านเขาเอาปืนไล่ยิง บางบ้านเขาว่าเป็นอิเร้งหม่น (หม่น = สิ้นคำ สิ้นทาง) มันเสียอย่างนี้ก็สู้นมาจนถึงบัดนี้ ขอให้ท่านพิจารณาดูเอา ให้รู้แจ้งเห็นจริงในธรรมของพระบรมศาสดาจารย์ แล้วใช้วิธีระแวงเพียร ปฏิบัติอย่าทอดย อยมาได้ละทิ้งวัดนี้ไปเทอญ”

ปรารภครั้งแรก

หลังจากงานฉลองศาลาวัดโพนแก้วเสร็จแล้ว ท่ามกลางลูกศิษย์จำนวนมากที่มาชุมนุมคารวะท่านพระอาจารย์เสาร์ องค์ท่าน”ได้ปรารภที่จะกลับไปใช้ชีวิตบั้นปลายที่จังหวัดอุบลราชธานี” บ้านเกิดเมืองมารและได้ปรึกษากันว่า ทางเมืองอุบลฯ จะมีความยินดีให้การสนับสนุนหรือไม่? คณะสงฆ์เสนอขึ้นว่าควรปรึกษาหารือไปถึงเจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี และในเวลาต่อมาก็ได้รับคำตอบจาก ท่านเจ้าคุณพระศาสนาธิล (เสน ชิตเสนโน) วัดศรีทอง ท่านเจ้าคุณศรีธรรมวงศาจารย์ วัดสุปัฏนาราม ว่าต่างมีความยินดีให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่

ท่านพระอาจารย์เสาร์จึงได้นัดแนะให้คณะศิษย์ของท่านไปชุมนุมร่วมกันอีกครั้ง เพื่อปรึกษาหารือและร่วมทำบุญวันมาฆบูชาที่ธาตุนม ณ วัดอ้อมแก้ว (วัดเกาะแก้วอัมพวัน) ห้วยม่วง อำเภอลำดวนม วัดที่ท่านบูรณะไว้นั่นเอง

วันเพ็ญเดือนสามปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ คณะศิษย์ทั้งหลาย ทั้งใกล้ไกล ที่ทราบข่าวคราว การนัดหมายของท่านพระอาจารย์ใหญ่แห่งศิษยานุศิษย์ทั้งหมด ต่างก็มุ่งหน้าทยอยกันมาอำเภอลาดพนมอย่างไม่ขาดสาย มีพระสงฆ์สามเณรมาร่วมชุมนุมกันอย่างมากมายหลายร้อย ทำให้บริเวณวัด อ้อมแก้วแคบลงไปถนัดใจ

ครั้งสุดท้ายที่ธาตุพนม

ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ ๕๗ พรรษา อายุล่วงเข้า ๗๗ ปี ชราภาพมากแล้ว เวลาเดิน ต้องใช้ไม้เท้าช่วยพยุงกาย กอปรกับทางเมืองอุบลได้ตอบรับคำนิมนต์ให้ท่านกลับถิ่นเกิด การชุมนุมครั้งนี้เป็นการชุมนุมใหญ่ครั้งสุดท้ายในจังหวัดนครพนม หลังจากนี้เองก็ไม่ได้หวนกลับคืนมาอีกเลย บรรดาศิษย์ที่มีภารกิจไม่สามารถติดตามไปยังเมืองอุบลได้ ต่างก็พากันมารับฟัง โอวาทเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนที่จะแยกย้ายกันไปปฏิบัติสมณกิจตามแบบอย่างครรลองของพระบูรพาจารย์เจ้าต่อไป

จัดขบวนทัพ

ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ให้คณะศิษย์แยกย้ายกันออกเป็นหลายคณะ ศิษย์ผู้มีอาวุโสรับเป็นหัวหน้าแต่ละคณะ พร้อมทั้งกำหนดหมู่บ้านต่างๆ ที่แต่ละคณะจะไปพำนักโปรดญาติโยมชาวเมืองอุบล เช่น ให้อาจารย์ทองรัตน์ไปตั้งวัดจำพรรษาอยู่ที่บ้านชีทวน พระอาจารย์บุญมากอยู่บ้านท่าศาลา ให้พระอาจารย์ทอง อโสโก อยู่บ้านสวนงิ้ว เพราะเคยอยู่มาก่อน พระอาจารย์ดี ฉนุโน อยู่บ้านกุดแห่เพราะเป็นบ้านเกิด ส่วนตัวท่านพระอาจารย์เสาร์เองนั้น จะได้ไปโปรดญาติพี่น้องชาวบ้านท่าโคม บ้านเกิดขององค์ท่าน

จำพรรษารวมกันทั้งพระธรรมยุตและมหานิกาย

ท่านพระอาจารย์เสาร์ มอบหมายให้พระอาจารย์ทองรัตน์ไปจำพรรษาที่บ้านชีทวน ซึ่งองค์ท่านเคยอยู่มาก่อน เป็นหมู่บ้านที่มีความสำคัญเป็นที่คนมีความรู้ความฉลาดอาจหาญไม่ยอม

ใครง่ายก็คนดีและไม่ดีปะปนกันอยู่ ถ้าให้ผู้อื่นไปอยู่จะไม่เท่าทันกับภูมิปัญญาของญาติโยม ลงไปอุปถัมภ์คาราวนี้ ท่านให้จำพรรษาด้วยกันทั้งพระธรรมยุตและมหานิกาย เฉพาะพระอาจารย์มีนั้น ให้จำพรรษาอยู่กับองค์ท่าน เมื่อไปถึงอุบลฯ แล้วให้ไปรวมพบกันที่วัดบูรพารามก่อน

กลับบ้านเกิด

กองทัพธรรมพระกรรมฐาน จัดขบวนทัพออกจากธาตุพนมพายหน้าลงไปทางทิศใต้ จุดหมายปลายทางอยู่ที่เมืองอุบล โดยแยกย้ายทยอยกันไปเป็นคณะย่อยๆ ด้วยเกรงว่าจะเป็นการลำบากแก่ชาวบ้านตามรายทาง ในการจัดหาภัตตาหารบิณฑบาต ทั้งยังได้เผยแผ่ สั่งสอน อบรม ศีลธรรมแก่ชาวบ้านต่างๆอย่างต่อเนื่อง เพราะคณะแรกผ่านไปแล้ว คณะต่อๆมาก็ติดตามมาซ้ำอีก ชาวบ้านก็ได้มีโอกาสรับฟังธรรมจากครูบาอาจารย์หลายๆองค์อย่างทั่วถึง เมื่อคณะท่านพระอาจารย์เสาร์เดินทางถึงเมืองอุบล ได้เข้าพำนักรวมกันที่วัดบูรพาราม ซึ่งยังเป็นที่ยับยั้งอยู่ที่ย้ายเมืองอุบล

ณ วัดบูรพาราม สามเณรพุทธ (หลวงปู่พุทธ ฐานิโย) ได้พำนักอยู่ก่อนแล้ว ได้กราบคารวะ รับฟังธรรมโอวาทจากพระบูรพาจารย์ใหญ่โดยใกล้ชิด กับทั้งยังได้ติดตามองค์ท่านไปยังบ้านข่าโคมอีกด้วย คณะท่านพระอาจารย์เสาร์ เดินทางโดยรถยนต์โดยสารที่ศรัทธาญาติโยมได้จัดถวาย คาร์ลโดยสารให้ การเดินทางออกจากธาตุพนมต้องไปลงแพข้ามลำน้ำก่ำที่บ้านต้อง (สมัยนั้นยังไม่มีสะพานน้ำก่ำ) ถนนหนทางนั้นก็ขรุขระเต็มไปด้วยหลุมบ่อในหน้าฝน หน้าแล้งก็คละคลุ้งตลบอลอวลไปด้วยฝุ่นแดงของลูกรังและควันดำจากท่อไอเสียรถ กว่าที่จะถึงเมืองอุบล ก็ต้องหยุดพัก ค้างคืนที่อำนาจเจริญหนึ่งคืน จึงได้ถึงที่หมาย ลงจากรถก็ต้องพากันสลัดฝุ่นที่เกาะติดตามร่างกาย ทำให้ทุกคนกลายเป็นสีแดงไปหมด

ท่านพระอาจารย์เสาร์หยุดพักรอคณะลูกศิษย์ทั้งหลายที่ทยอยตามมา นานหลายเดือน พอสมควรแล้ว ก็ให้แต่ละคณะแยกย้ายกันไปปฏิบัติธรรมและเผยแผ่ธรรมตามที่ได้มอบหมาย

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้เดินทางกลับมาถึงบ้านข่าโคม ในการเดินทางกลับมาบ้านเกิดในครั้งนั้น ได้เกิดแผ่นดินไหวสั่นสะเทือนถึง ๒๐ วินาที สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึง อภินิหารแห่งธรรมของท่าน มีผู้ติดตามในการกลับมาของท่านในครั้งนั้น คือเจ้าจอมมารดาทับทิม

และข้าหลวงชั้นผู้ใหญ่นับสิบๆคน โดยคณะเจ้าจอมมารดาทับทิมได้เดินทางมาจากกรุงเทพฯ พร้อมเครื่องไทยทานมากมายเป็นประวัติการณ์

ต่อมาท่านเจ้าจอมมารดาทับทิม พระสรราชภักดี คุณนายอ้น คุณนายชม พร้อมข้าหลวงชั้นผู้ใหญ่ และชาวบ้านได้ร่วมกันจัดสร้างกุฏิที่พักสงฆ์ ที่ป่าคอนหอธรรม หรือป่าหนองอ้อ เรียกว่า วัดป่าหนองอ้อ (ฝ่ายธรรมยุต)

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ท่านได้เริ่มสร้างอุโบสถในน้ำ (ลิมน้ำ) ก่อสร้างโดยช่างพื้นบ้าน ในขณะที่วัดป่าหนองอ้อ มีภิกษุ สามเณร จำพรรษาอยู่ถึง ๑๕๐ รูป แม่ชีประมาณ ๖๐ ท่าน

ศรัทธาของเจ้าจอมมารดาทับทิม

เหตุที่เจ้าจอมมารดาทับทิมจะมีศรัทธาเลื่อมใสได้รู้จักท่านพระอาจารย์เสาร์ ก็เพราะมีสามเณรจากอุบลฯ องค์หนึ่ง... ไปบิณฑบาตเลยเข้าไปในเขตพระราชฐาน โดยไม่ทราบธรรมเนียม จึงถูกกักตัวไว้ใต้สวน สามเณรก็ได้หวาดวิตกแต่ประการใด คงปฏิบัติสังฆกิจตามแบบอย่างที่ได้รับคำสั่งสอนอบรมมา ต่อมาความทราบถึงท่านเจ้าจอมมารดาทับทิม ให้สะอึกใจยิ่งนัก ได้สอบถามแล้วจึงได้ความว่า ชื่อ สามเณรบุญนาค เป็นลูกศิษย์ท่านพระอาจารย์สิงห์, พระมหาปิ่น ซึ่งมีพระอาจารย์ใหญ่ชื่อว่า ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล อยู่เมืองอุบลฯ ท่านเกิดเลื่อมใส ได้เป็นเจ้าภาพทำพิธีอุปสมบทให้สามเณรบุญนาค เป็นพระภิกษุ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ ได้รับฉายาว่า “โฆโส” ต่อมาพระบุญนาค โฆโส ได้เดินทางไปกราบคารวะท่านพระอาจารย์เสาร์ที่บ้านท่าโคม และได้นิมนต์ให้องค์ท่านไปแสดงธรรมโปรดท่านเจ้าจอมมารดาทับทิมที่กรุงเทพฯ ซึ่งเจ้าจอมมารดาทับทิมได้มีศรัทธามาทำบุญทอดผ้าป่าที่บ้านท่าโคมอีกด้วย ต่อมาภายหลังออกพรรษา ได้ส่งบุตรชายพร้อมคณะมาทำการทอดถวายมหาทักษิณ พร้อมทั้งกองบวชอีกกองหนึ่ง มีพระภิกษุบุญนาค โฆโส, พระมหาสมบุญณ์ เดินทางจากกรุงเทพฯมาร่วมงานทอดทักษิณด้วย ซึ่งครั้งนั้นเป็นวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ วันสุดท้ายของกฐินกาล ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐ ผู้ที่บวชในวันนั้นคือ สามเณรบุญเพ็ง คำพิพาก หลานของท่านพระอาจารย์เสาร์

คาถาเรียกฝน

คุณตาบุญเพ็ง คำพิพาก เล่าให้ฟังว่า “ในปีนั้นบ้านข้าโคมเกิดฝนแล้ง ชาวบ้านได้มากราบเรียนขอฝนกับท่านพระอาจารย์เสาร์ องค์ท่านมีความเมตตาต่อชาวบ้านข้าโคมที่ล้วนประคูดั่งลูกหลานในอุทร โดยไม่ได้ให้เตรียมพิธีกรรมอันใดเลย เพียงแต่องค์ท่านได้ให้ชาวบ้านทั้งหมดมารวมชุมนุมกันที่วัดป่าหนองอ้อในตอนบ่าย แล้วองค์ท่านก็เป็นประธาน นำคณะสงฆ์และชาวบ้านประกอบพิธีอันเป็นมงคล มีไหว้พระรับศีลเจริญพระพุทธมนต์

แล้วเหตุอัศจรรย์ก็บังเกิดขึ้น ปรากฏว่าในเวลาไม่นานนัก ฝนได้ตกลงมาทำใหญ่ในท่ามกลางพิธี จนทุกคนเปียกชุ่มโชก! ทั้งๆที่ก่อนหน้านี้มีแต่แสงแดดแผดจ้า บนท้องฟ้าแจ่มแจ้งไร้เมฆหมอกและเค้าฝน”

นี่แหละ คือบุญญาภิหารของพระบูรพาจารย์เจ้า

อบรมเถนดีตีมกบกิน

“ในตอนสายวันหนึ่งที่วัดป่าหนองอ้อ เถนดี (เคยบวช) มีสติไม่สมประกอบ ไปได้กับมาตีเป็นอาหารเพล บังเอิญท่านพระอาจารย์บัวพา ปญญาภาโส เดินผ่านไปพบเข้าสอบถาม เถนดีไม่ตอบ กลับหนีขึ้นภูไปอย่างมีพิรุณ เรื่องนี้ทราบไปถึงท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านก็นิ่งเฉยเสียทอดกตอนเย็นวันนั้น องค์ท่านได้เรียกเถนดี มาอบรมสั่งสอน “ไม่ให้ทำปาณาติบาต อย่าฆ่าสัตว์ตัดชีวิตแม้จะตัวเล็กตัวน้อยก็ตาม เขาก็มีสิทธิ์ที่จะมีชีวิต เขาก็มีความรู้สึกเจ็บปวดทรมานเป็นเหมือนกัน” เสร็จแล้วท่านให้เถนดีเอาไม้ค้อนสำหรับเคาะระฆังที่อยู่ใกล้มาลอง “เคาะหัวตัวเองดูซิ...เจ็บไหม...เจ็บหรือ...นี่แหละ...อย่าทำต่อไปอีกนะ” เท่านั้นแหละ ท่านไม่ได้คิดว่ากล่าวอะไรมากมายรุนแรงมากไปกว่านี้เลย

หนังสือที่ระลึกงานบุญทอดกฐิน

คราวครั้งรับกฐินจากในวังครั้งนั้น ฝ่ายสงฆ์ก็มีการเตรียมรับกฐิน โดยท่านพระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม ท่านพระอาจารย์มหาปิ่น ปญญาพโล ได้จัดพิมพ์หนังสือของท่านให้ท่านพระอาจารย์เสาร์ไว้แจกในงานจำนวน ๕๐๐ เล่ม คือ หนังสือไตรสรณคมน์และสมาธิวิธี มอบให้ท่าน

พระอาจารย์เสาร์ตรวจดู และท่านก็ว่าเออดี...แล้วมอบให้อาจารย์สิงห์นำไปแจกญาติโยม แล้วเรียก พระลูกศิษย์ให้จัดข้อความตามคำบอก ซึ่งท่านพระอาจารย์ก็ ทุมุตโตโม ได้จัดบันทึกจัดพิมพ์เป็น แผ่นๆ สำหรับแจกในงานกฐินครั้งนั้นด้วย คือ ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น ตามแบบเดิมของท่านพระ อาจารย์เสาร์ กนตลีโล

ที่ชุมนุมสงฆ์คือวัดบูรพาราม วันเพ็ญเดือน ๓ ตรงกับวันมาฆะ

ท่านพระอาจารย์เสาร์จำพรรษาที่บ้านท่าโคมเป็นเวลา ๓ ปีจึงย้ายมาที่บ้านปากกุดหวาย บ้านโพธิ์มูล บ้านท่าฆ้องเหล็ก แล้วมาจำพรรษาที่วัดบูรพาราม เมืองอุบลฯ ตั้งเป็นศูนย์ปฏิบัติ ธรรมกรรมฐานขึ้น ถึงวันเพ็ญเดือน ๓ จะมีพระสงฆ์ สามเณร ศิษยานุศิษย์ทั่วทุกสารทิศ มาร่วม ชุมนุมกันที่วัดบูรพารามเป็นประจำมิได้ขาด เพื่อรับฟังโอวาทข้อปฏิบัติ ปรับปรุงแก้ไข ข้อบกพร่องให้การปฏิบัติเป็นแนวเดียวกัน ถือเป็นการประชุมสันนิบาตของคณะกองทัพธรรมพระ กรรมฐานที่ว่าได้ เป็นการแสดงความเคารพน้อมกตัญญูกตเวทีต่อครูบาอาจารย์ผู้มีพระคุณ ด้วย ช่วงเวลานั้นวัดในคณะธรรมยุตได้เกิดขึ้นอีกมากมาย

จากบ้านท่าโคม ในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้รับนิมนต์มาพำนักที่สำนัก สงฆ์บ้านกุดหวาย ต.หนองกินเพล อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี บริเวณที่พำนักของท่านพระ อาจารย์เสาร์ปัจจุบันเป็นวัดป่าพุนสิน (สาขาหนึ่งของวัดหนองป่าพง) ให้เป็นสิริมงคลสนองศรัทธา ญาติโยมชาวโรงสีไฟบ้านปากกุดหวาย แต่เนื่องจากที่นั่นมีเสียงดังรบกวนจากขบวนรถไฟที่เข้าไป บรรทุกข้าว ท่านจึงได้ย้ายไปที่สัปปายะบ้านโพธิ์มูล และบ้านท่าฆ้องเป็นลำดับต่อมา

ที่วัดป่าไร่ยกาวาส บ.ท่าฆ้องเหล็ก ต.ค่าน้ำแซบ อ.วารินชำราบ ในปีนั้นเกิดโรคระบาด ครั้งใหญ่ (เข้าใจว่าเป็นอหิวาตกโรค) ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก ลูกศิษย์ในคณะติดตามท่านพระ อาจารย์เสาร์ต้องจบชีวิตลงที่นี่ถึง ๕ รูป มีแม่ชี ๖ รูป พระ ๒ รูป และสามเณรอีก ๑ รูป

วัดภูเขาแก้ว

พ.ศ. ๒๔๘๑ ท่านพระอาจารย์เสาร์ ได้รับนิมนต์จากแม่ชีสุขุ โสภณวิตร ไปในงานฉลอง ศาลาวัดภูเขาแก้ว มีนายวิโรจน์ (สกเที่ยง) โสภณวิตร คหบดีใหญ่พร้อมคณะได้สร้างศาลาถวายวัด ภูเขาแก้ว

วัดป่าภูเขากแก้ว เดิมคือ ป่าช้าภูดิน ตามประวัติกล่าวว่า สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) ได้ขอรื้อให้ท่านพระอาจารย์เสาร์ สร้างวัดป่าพระกัมมัญฐานขึ้นที่อำเภอพิบูลมังสาหาร ด้วยมีญาติโยมชาวบ้านแคน คอนมคแดง ซึ่งเป็นบ้านเกิดขององค์ท่าน ได้พากันอพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านโพธิ์ (โพธิ์ไทร, โพธิ์ศรี) อำเภอพิบูลมังสาหาร เป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นการโปรดญาติโยมชาวบ้านของท่านทั้งหลาย

อีกกระแสหนึ่งกล่าวว่า ขุนสิริสมานการ กับ นายคำกาฬ เป็นผู้มานิมนต์ ท่านพระอาจารย์เสาร์จึงได้ให้พระอาจารย์เสงี่ยม และพระอาจารย์ดี ฉนุโน มาตั้งสำนักปฏิบัติธรรม เล่ากันว่า เป็นที่มีอาถรรพณ์ร้ายแรง เพียงคืนแรกที่ไปปักกลดอยู่ได้ร่มไม้ พระอาจารย์ทั้งสองก็โดนลงคิ ทั้งสองพระอาจารย์ได้นำพาชาวบ้านญาติโยมทั้งหมด ทำบุญ ทำทาน ปฏิบัติธรรมภาวนา รักษาศีล อุทิศส่วนกุศลแก่บรรพชนผู้ล่วงลับ และเจ้ากรรมนายเวร อีกทั้งเทพอารักษ์ สรรพสัตว์ทั้งน้อยใหญ่ และโดยการสนับสนุนของท่านเจ้าคุณสมเด็จพระเจ้าสถานี่แห่งนี้จึงได้ตั้งเป็นวัดภูเขากแก้ว

พรรษาที่ ๕๘ สร้างวัดดอนธาตุ (วัดสุตท้าย)

เสร็จจากงานฉลองศาลาแล้ว ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้พำนักอยู่วัดภูเขากแก้วอีก ๔ - ๕ คืน และได้ปรารภให้ลูกศิษย์ฟังว่า...อันว่าลำนํ้ามูลดอนใต้เมืองพิบูลนี้ องค์ท่านยังไม่เคยไปตามเกาะแก่งน้อยใหญ่ทั้งหลายนั้น จะมีผู้ใดอาสาไปสำรวจดูบ้าง ผู้ขันอาสาประกอบด้วย ขุนสิริ สมานการ (อดีตนายอำเภอพิบูลมังสาหาร) พ่อใหญ่จารย์บับ, พ่อใหญ่ครูคำดี, พ่อใหญ่พทธา เป็นต้น ได้จัดเตรียมเรือไว้หลายลำ คอยอยู่ที่ท่าหน้าใต้แก่งสะพือลงไป ตอนเช้าหลังจากฉันจังหันแล้ว ได้ออกเดินทาง โดยนั่งรถสามล้อถีบ มีท่านพระอาจารย์ดี พระอาจารย์ก่งแก้ว พระอาจารย์ดำ พระอาจารย์บัวพา พระอาจารย์บุญเพ็ง (ผู้ให้ข้อมูล) พร้อมด้วยศิษย์ผู้ติดตาม สามเณรหงส์ทอง สามเณรคำผาย สามเณรบุน เป็นต้น พากันเดินติดตามสามล้อไปลงเรือที่รอรับอยู่ ๔-๕ ลำ มีทั้งเรือแจว และเรือพาย พากันออกจากท่ามุ่งหน้าล่องตามลำนํ้ามูลไปทางทิศตะวันออก ผ่านบ้านแก่งเจริญ บ้านหินส่ง บ้านหินลาด บ้านไก่อ๊ะ บ้านชาติ ถึงคอนคับพวง แวะขึ้นไปเดินสำรวจดูแล้วต่อไปยังดอนธาตุ ดอนตาตไฮ ดอนเสี้ยว จนตะวันบ่ายคล้อยลงไปราวบ่าย ๔ - ๕ โมง ท้องฟ้ามืดครึ้ม ฝนตั้งเค้า จึงจอดเรือขึ้นไปพักที่ศาลาท่าน้ำวัดบ้านหัวดอน ของอุปัชฌาย์รัตน รมฝนมาแรงจัด จึงได้พากันย้ายเข้าไปขอพักยังศาลาวัด ขณะนั้นอุปัชฌาย์รัตนไม่อยู่ ไปประชุม พระลูกวัด

จัดให้พักที่ศาลา แล้วส่งข่าวถึงผู้ใหญ่บ้านหัวดอน – บ้านทรายมูล ให้ชาวบ้านทราบ พอถึงค่ำต่างก็พากันทยอยมาเฝ้ากราบ คารวะองค์หลวงปู่เสาร์ หลังจากพากันไหว้พระรับศีลแล้วท่านพระอาจารย์เสาร์ ได้ให้พระอาจารย์ฉิ้นเทศนาโปรดชาวบ้านจนดึกดื่น ชาวบ้านเกิดศรัทธาเลื่อมใส ได้การบนิมนต์ให้ได้อยู่เผยแผ่สั่งสอนการปฏิบัติธรรมกรรมฐาน โปรดศรัทธาชาวบ้านญาติโยมทั้งหลายต่อไป

รุ่งเช้าคณะพระลูกศิษย์ได้พากันออกบิณฑบาตจนรอบบ้านหัวดอน ชาวบ้านทรายมูล ชาวบ้านหัวดอนได้พากันมาถวายจังหันมากมาย พอฉันจังหันเสร็จแล้ว องค์ท่านได้พิจารณาเลือก “ดอนธาตุ” เป็นที่ตั้งวัด จึงพร้อมด้วยคณะลูกศิษย์ที่ไปจากพิบูลมังสาหาร สมทบด้วยขบวนชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้าน พากันนั่งเรือพายทวนน้ำไปเทียบฝั่งเกาะด้านท้ายดอนธาตุ แลวนั้นเป็นดินปนทรายมีหญ้าและต้นกระโดนขึ้นอยู่ริมน้ำ

องค์ท่านพระอาจารย์เสาร์ พาเดินขึ้นไปสำรวจดูพื้นที่ ลึกเข้าไปเกือบถึงกลางเกาะ ได้พบที่โล่งกว้างแห่งหนึ่งมีชัยภูมิที่ดี ลักษณะเป็น ที่โล่งรอบบริเวณ เนื้อที่กว้างเกือบไร่หนึ่งปราศจากต้นไม้ใหญ่ มีเพียงป่าหญ้าขึ้นคลุมดิน องค์ท่านได้หยุดยั้งพิจารณา แล้วเลือกเอาบริเวณตรงนี้เป็นที่พัก

คณะชาวบ้านทั้งหลายได้ช่วยกันแผ้วถางป่าหญ้า พร้อมจัดสร้างกุฏิที่พักสงฆ์ขึ้นถวาย องค์ท่านก็พำนักค้างคืนอยู่ที่นั่นในคืนวันนั้นเลยและได้นำพาลูกศิษย์อยู่ปฏิบัติธรรมกรรมฐานสืบเนื่องต่อมา จนเป็น วัดดอนธาตุ ทุกวันนี้

เกาะดอนธาตุ เป็นเกาะกลางแม่น้ำมูล อยู่ใต้ตัวเมืองพิบูลมังสาหาร ไปทางทิศตะวันออก ราว ๗ – ๘ กม. รูปทรงรี มีเนื้อที่ขนาดใหญ่ราว ๑๕๐ ไร่ รกทึบไปด้วยต้นยางขนาดใหญ่ ต้นพอก (ละมดป่า) อุดมไปด้วยเห็ด และสมุนไพรนานาชนิด ทิวบริเวณนี้ร่มรื่น เงียบสงบ เป็นที่สัปปายะยิ่งนัก

เมื่อท่านพระอาจารย์ใหญ่ได้ปรารภในท่ามกลางสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา ว่าท่านอยากให้เป็นวัด เพราะทำเลที่ตั้งดอนธาตุนี้เป็นที่สัปปายะ เหมาะสมดีมาก สำหรับเป็นวัดปฏิบัติธรรมสืบต่อไป ชาวบ้านทั้งหลายได้พากันบริจาคบ้านเก่าได้หลายหลังแล้วได้ปลูกสร้างเป็นกุฏิถาวรขึ้นถวายท่าน

สร้างพระพุทธรูปไสยาสน์

เมื่อท่านพระอาจารย์เสาร์พักอยู่ที่เกาะคอนธาตุ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ ไม่นาน พระเนร ลูกศิษย์ก็เพิ่มจำนวนขึ้น ต่างปักกลดตามร่มไม้ ทำความเพียรทางจิต ปฏิบัติธรรมกรรมฐานตามแบบอย่างครูบาอาจารย์ท่านพาดำเนินมา ข้อวัตรปฏิบัติที่องค์ท่านได้เมตตาตักเตือนลูกศิษย์อยู่เสมอมาว่า

- “เราเกิดมาเป็นมนุษย์ในชาตินี้ ควรรีบเร่งทุกเวลา อย่าชักช้าจะเสียการ จงตั้งใจพยายามฝึกจิต ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบให้ได้ทัน”
- “งานของจิตนั้นต้องถือว่าเป็นงานเร่งด่วน โดยมีความตายคือปลานुकคามเข้ามาอยู่ทุกขณะ ถ้าเกิดผลอสติเพียงนิดเดียว ความตายก็มาถึงตัวทันที”
- “วิปัสสนากรรมฐานงานจิต เหมือนมีมิ่งมิตรคอยเตือนเพื่อนคอยสอน กำหนดนึกตรัสรู้ทางจิตจร จะขึ้นเดินนั่งนอนสอนจิตคน”
- “ทุกเวลานาทีนั้นมีค่า หมั่นตั้งหน้าฆ่ากิเลสหาเหตุผล รับรู้ทุกขันธ์โทษรู้ถอดทน รู้ฟังตนฟังธรรมฟังความเพียร”

ปฏิปทาของท่านพ่อแม่ครูอาจารย์ สร้างความศรัทธาความตื่นตัวให้ชาวบ้านทั้งหลายใน ต.ทรายมูล ต.ระเว ต.คันไร่ ฯลฯ เป็นอย่างมาก ต่างพากันเลิกละความยึดถือใดๆที่มงายผิดแผกไปจากครรลองคลองธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพาดำเนินมาทั้งสิ้น พากันประพฤติปฏิบัติแนวใหม่ ถือพระไตรสรณคมน์เป็นที่พึ่งที่อาศัยอย่างเคร่งครัดและถูกต้องต่อไป

ครั้นถึงเทศกาลมาฆบูชา ท่านได้พาชาวบ้านชนหินทราย ก่อเจดีย์ทรายถวายวัด ต่อมาหินทรายกองนั้น ได้ใช้เป็นประโยชน์ในการก่อสร้างพระพุทธรูป โดยมิพระอาจารย์ดี ฉนุโน เป็นช่างปั้น

ท่านพระอาจารย์เสาร์กำหนดเอาสถานที่ใช้เป็นศาลาชั่วคราวเป็นที่สร้างพระ โดยให้เหตุผลว่าตรงที่กำหนดจะสร้างพระนี้แหละเป็นพระธาตุอังคาร (ธาตุเจ้าฝนพระบรมศาสดา) ที่ทรุดลงไป

แล้วพังทลายแล้วอย่างไม่เหลือซาก จึงจะได้ให้สร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ครอบเอาไว้เป็นสัญลักษณ์ต่อไป

“ในสมัยนั้น กลุ่มพวกมิชฌาทิฐิต์คอยนิทนาว่าร้ายครูบาอาจารย์ต่าง ๆ นานา กลุ่มแรกเป็นพวกข้าวจ้ำ หมอผี ที่เสื่อมลาภสักการะ เพราะหูดตาของประชาชนสว่างขึ้นด้วยเมตตาธรรมที่ท่านพระอาจารย์นำไปเผยแพร่ จึงได้ก่อกวนเกลี้ยออกข่าวให้เสื่อมเสียว่า พระกรรมฐานมีเมียได้ จะไปไหนก็พากันติดสอยห้อยตาม คือ แม่ขาว แม่ชีนั่นเอง

...อย่าใสบาตรให้ เอาข่าวให้หมากินยังจะได้บุญมากกว่าด้วยซ้ำ สารพัดที่เขาจะเสกสรรปั้นแต่งขึ้นมาใส่ร้ายป้ายสี จนคนบางพวกหลงเชื่อ เพราะไม่เคยพบเคยเห็นพระกรรมฐานมาก่อน พวกนี้ก็จะเกลียดกลัวจนไม่กล้าเข้าวัด ส่วนพวกที่หูตาสว่างแล้วก็พากันหลนหูใจนำเรื่องนี้ไปเล่าให้ท่านฟัง ท่านจะพูดด้วยใบหน้ายิ้มแย้มอยู่เสมอ

“เออ กะช่างเขาคอก เขามีปากกะให้เขาเว้าไป เขาว่าเขามีเมียเป็นแม่ขาว...เขามี มันกะบ่เป็นหยังคอก”

มีอยู่กลุ่มหนึ่งที่แสดงตัวเป็นปฏิปักษ์อย่างเปิดเผย คือ กลุ่มของพระอุปัชฌาย์พรหมา ผู้เป็นที่รู้จักเคารพนับถือแห่งบ้านระเว เป็นคนบ้านทุ่งขุนน้อย – ทุ่งขุนใหญ่ ใกล้บ้านท่าโคม (บ้านเกิดองค์ท่านพระอาจารย์เสาร์) ตอนแรกที่ต้องลี้ท่านพระอาจารย์เสาร์ไปโปรดชาวบ้านตำบลทรายมูล ตำบลระเวนั้น อุปัชฌาย์พรหมาก็ยังทำดีด้วย ครั้นพอลับหลังก็กลับเปลี่ยนไปตรงกันข้าม

ครั้งหนึ่ง อุปัชฌาย์พรหมา มาเห็นท่านพระอาจารย์เสาร์นั่งฝึงแดดอยู่ข้างศาลาวัดดอนธาตุ พอกลับไปก็เที่ยวโพนทะนาว่า “แห่งอิหม่าม โตบักใหญ่ (อิเร้งหม่นตัวใหญ่) ลงมาฝึงแดดอยู่ศาลา วัดดอนธาตุ ไผ่อยากเห็น ให้ฟ้าไปเบ็งเด้อ (ใครอยากเห็นให้รีบไปดู) ชาวบ้านก็แตกตื่นไปดูกันยกใหญ่ กลับเห็นแต่ท่านพระอาจารย์นั่งฝึงแดดอยู่ จึงพากันเล่าเรื่องราวให้ท่านฟัง องค์ท่านเพียงแต่หัวเราะเฉยๆ ซึ่งเป็นที่ประทับใจแก่ผู้ได้พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง

อุปัชฌาย์พรหมาโดนทรมาณด้วยเทศน์กัณฑ์ใหญ่!

อุปัชฌาย์พรหมา ได้ทราบข่าวพระอาจารย์เสาร์จะสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ จึงชวนพระ ๒-๓ รูป ไปวัดคอนธาตุดูเพื่อยั้งการก่อสร้าง ในวันนั้นหลังจากเสร็จกัณฑ์แล้ว ปรกติท่านพระอาจารย์เสาร์จะกลับกุฏิเพื่อพักจำวัด แต่วันนั้นองค์ท่านบอกให้พระเถรเตรียมอาสนะไว้ บอกว่าจะมีพระอาคันตุกะมาพึ่งเทศน์ สร้างความแปลกใจให้แก่พระเถรเป็นอย่างมาก สักประเดี๋ยวเดียว ก็มีเสียงเรื่อมาจอดที่ท่าวัด ปรากฏว่าเป็นพระอุปัชฌาย์พรหมนั่นเอง ท่านพระอาจารย์เสาร์ให้เชื้อเชิญขึ้นบนศาลาทันที พอขึ้นไปถึงท่านก็บอกให้กราบพระ ขณะที่พระอุปัชฌาย์พรหมกราบลง องค์ท่านพระอาจารย์ใหญ่ได้เทศน์ว่า “เออ กราบพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ อันเป็นที่พึ่งที่อาศัยของพวกเราทั้งหลาย...” แล้วองค์ท่านก็เทศน์ไปเรื่อยๆ โดยมีพระอุปัชฌาย์พรหมาและพวกนั่งคุกเข่าพนมมือ ฟังเทศน์นิ่งไม่ไหวติง ต่อจากนั้นท่านพระอาจารย์ดี ฉนฺโน เป็นผู้เทศน์ต่อ พระอุปัชฌาย์พรหมาและพวกก็นั่งคุกเข่าพนมมือฟังเทศน์กัณฑ์ใหญ่อยู่อย่างนั้นนานถึงสามชั่วโมง จนท่านเทศน์จบ จึงได้กราบลง พอกราบเสร็จท่านก็บอกให้กลับโดยไม่มีโอกาสได้พูดคัดค้านใดๆทั้งสิ้น

โทษว่า...เพราะพระนอนขวางฟ้าขวางฝน

เมื่อท่านพระอาจารย์เสาร์เป็นผู้นำพาสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์เสร็จ เป็นเวลาจวนเข้าพรรษาพอดี องค์ท่านได้เดินทางจากไปวัดบูรพาราม แล้วกลับไปจำพรรษาที่บ้านท่าโคม ท่านพระอาจารย์ดี ฉนฺโน พร้อมพระเถรที่เหลือ ก็กลับไปจำพรรษาที่วัดภูเขาแก้ว

ให้เป็นการบังเอิญที่ในปีนั้น ดินฟ้าอากาศเกิดแปรปรวน ฟ้าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดภาวะข้าวยากหมากแพง ชาวบ้าน ชาวนา พากันเดือดร้อนไปทั่วหัวระแหง เป็นโอกาสอันดีที่พวกมิจฉาทิฐิได้ฉวยโอกาสกล่าวร้ายป้ายสีว่า ที่เกิดฝนแล้งก็เพราะท่านพระอาจารย์เสาร์มาสร้างพระนอน พระนอนมานอนขวางฟ้าขวางฝนอยู่ จนฝนฟ้ามีอาจตกต้องตามฤดูกาล จึงพากันไปทูปทิ้งเสีย เพื่อแก้อาเพศเหตุร้ายในครั้งนี มีผู้คนคล้อยตาม ได้พากันมาทูป ถูกจุมูกพระพุทธรูปไสยาสน์นั้นบิ่นทำลายไป ทว่า...ฝนฟ้าก็หาได้ตกลงมาตามที่พวกเขาคาดคิดไว้ไม่ ทำให้บางคนเกิดความสำนึกเสียดใจในความโหดเขลาเบาปัญญาครั้งนั้น

ทำชั่วตัวรู้ผู้แรก

บาปแทรกซึมติดจิตดำ

สุดท้ายพ่ายผลคนทำ   ตนรับผลกระทบเกินใคร

พุทธภาษิตที่ว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม” บุคคลใดก่อกรรมอันใดไว้ ย่อมได้รับผลกรรมนั้นๆตอบสนองสืบไป หลังจากนั้นไม่นานก็ปรากฏว่า พระอุปัชฌาย์พรหมาเกิดนอนไหลตาย ชาวบ้านเห็นผิดสังเกตุได้พึ่งประตูกฎิทานเข้าไปดู ก็เห็นนอนตายตัวแข็งทื่อเสียแล้ว ส่วนผู้ที่ทูลจุมกพระพุทธรูปไสยาสน์นั้น ก็โดนฟ้าผ่าตายทั้งที่ไม่มีเค้าฝันว่าจะตก อีกคนหนึ่งก็นอนไหลตายเช่นเดียวกับพระอุปัชฌาย์พรหมา *กรรมตามสนองอย่างทันตาเห็น!*

ก่อนที่พระอุปัชฌาย์พรหมาจะมรณภาพนั้น ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้บ่นถึงอุปัชฌาย์พรหมาไว้ว่า ... “อิดน (สงสาร) อุปัชฌาย์พรหมาแท้ได้” องค์กรท่านกล่าวอยู่เสมอ...ติดต่อกันเป็นเวลา ๑ เดือน จนกระทั่งอุปัชฌาย์พรหมาถึงแก่กรรมภาพ

สมโภชพระพุทธรูปไสยาสน์

พอออกพรรษาปีนั้น ท่านพระอาจารย์เสาร์พร้อมด้วยพระณเร ชี อุบาสก อุบาสิกา ผู้ติดตามจำนวนมากจากบ้านท่าโคม สมทบกับคณะของท่านพระอาจารย์ดี วัดภูเขาแก้ว ฯลฯ ได้เดินทางกลับมาที่เกาะดอนธาตุ เพื่อประกอบพิธีสมโภชพระพุทธรูปไสยาสน์ที่สร้างไว้เห็นพระนอน โคนทูลจุมกทั้ง อาจารย์ใหญ่แสดงออกคือ ความเรียบเฉย...องค์กรท่านกลับยิ้มแล้วเปล่งเสียงหัวเราะออกมาเพียงเบาๆ

พระอาจารย์ดี ได้พูดขึ้นว่า “โอ๊ย พระนอนไปเสียดีหยัง (ทำอะไร) ให้เขา ย้าน –(กลัว) – เจาบาปหลายได้” แล้วท่านจึงได้ทำการ โบกปูนปั้นเสริมต่อเดิมขึ้นใหม่ให้สมบูรณ์ดังเดิม

ความเมตตาขององค์กรท่านพระอาจารย์เสาร์ องค์กรท่านไม่ได้โกรธเคืองใครเลย กลับพูดให้ทุกคนสบายใจ จนใครบางคนอดยิ้มทั้งน้ำตาไม่ได้ ว่า “เห็นบ่ อาจารย์ดี เฮ็ดบ่งาม (ทำไม่สวย) เขาจึงมาทูลจุม (ทูลทั้ง) คั่นว่าเปงใหม่ (ถ้าแม้ว่าซ่อมแซมใหม่) งามแล้ว สิบมีเฒมาทูลจุมดอก (สวยงามแล้วก็ไม่มีใครมาทูลทั้งหรอก)

เสร็จแล้ว คณะศิษย์ได้ช่วยกันจัดทำพิธีสมโภชขึ้น โดยท่านพระอาจารย์เสาร์นั่งเป็นประธานนำคณะสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ชัยมงคลคาถา จึงเป็นพระพุทธปฏิมาที่ทรงคุณค่าและศักดิ์สิทธิ์มาจนถึงปัจจุบันนี้

วัดเกาะแก้วพระนอนคอนสวรรค์วิเวกพุทธกิจศาสนา

เมื่องานสมโภชผ่านไปเรียบร้อยแล้ว องค์ท่านก็ได้พำนักจำพรรษาที่นี่

วันหนึ่งในที่ประชุมสงฆ์ ฆราวาส ญาติโยม องค์ท่านได้พูดขึ้นว่า “วัดนี้ พวกหมู่เจ้าสัวให้ชื่ออียัง เทอ? (ให้ชื่อว่าอย่างไรหรือ)

ในที่ประชุมนั้นต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “แล้วแต่พ่อแม่ครูอาจารย์เป็นผู้ตั้งให้” องค์ท่านจึงตั้ง “คันจั่งสัน (ถ้าอย่างนั้น) ข่อยสัวให้ชื่อจั่งซี่ (อย่างนี้) สิดิบ? ...ฟังเด้อ วัดเกาะแก้วพระนอนคอนสวรรค์วิเวกพุทธกิจศาสนา”

เหล่าสาธุศิษย์ต่างมีความยินดีปรีดา แซ่ซ้องสาธุการในชื่อที่พระอาจารย์เป็นผู้ตั้งให้ ครูบาอาจารย์ในยุคนั้นท่านเรียกสั้นๆว่า “วัดเกาะแก้ว” หรือ “วัดคอนธาตุ” อันเป็นปัจฉิมสถาน วัดสุดท้ายที่องค์ท่านได้สร้างและพำนักจำพรรษา

พระอาจารย์เสาร์สละเลือดให้ท่าน

ที่วัดนี้พระอาจารย์เสาร์นำปลิงมาเลี้ยงที่บ่อล้างเท้าก่อนขึ้นกุฏิ เอาจอกเหนมมาวางลง แล้วท่านก็เอาเท้าหย่อนลงในบ่อให้ปลิงดูดเลือดเวลาปวดแสบปวดคัน ตามธรรมดาคนแก่เกิดปวดขาตามขา ซึ่งท่านบอกว่ามันเป็นยาดูดเลือดออกจากตัวและก็เป็นบุญกุศลให้เลือดเป็นทานกับปลิงด้วย

งานถวายมูทิตาสักการะอายุ ๘๐ ปี

พ.ศ. ๒๔๘๓ ท่านพระอาจารย์เสาร์มีอายุย่างเข้า ๘๐ ปี จำพรรษาอยู่ที่วัดคอนธาตุ คณะศิษย์มีท่านพระอาจารย์สิงห์เป็นประธาน ได้ร่วมกันจัดงานบุญแสดงมูทิตาสักการะแลพิธีสืบชะตาถวายแด่ท่านพระอาจารย์เสาร์ ณ วัดบูรพาราม ในเมืองอุบลราชธานี เมื่อวันที่เสาร์ที่ ๑๕ ธันวาคม

๒๔๘๓ กำหนดงาน ๓ วัน พระภิกษุที่ได้รับนิมนต์มาเจริญพระพุทธมนต์ในงานพิธีนี้ มีจำนวน ๘๐ รูป คณะศรัทธาญาติโยมได้จัดผ้าจีวรครบ ๘๐ ชุด สำหรับท่านพระอาจารย์ใหญ่ได้ทอดถวาย เป็นผ้าบังสุกุล คณะพระลูกศิษย์ได้ช่วยกันตัดเย็บผ้าขาว เป็นจำนวน ๘๐ ผืน ให้ท่านได้แจกทาน แม่ชีที่มาในงานด้วย

ในงานนี้ไม่มีมหรสพใดๆสมโภชทั้งสิ้น มีแต่การปฏิบัติธรรมและแสดงพระธรรมเทศนา โดยท่านพระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม ท่านพระอาจารย์ดี ฉนฺโน ท่านพระมหาปิ่น ปญฺญาพโล และพระลูกศิษย์ที่มีเทศนาโวหารเก่งๆทั้งหลาย ได้ผลัดเปลี่ยนกันขึ้นธรรมาสน์ กล่าวธรรมกถา สกคคผู้ฟังที่มากันเต็มศาลาใหญ่วัดบูรพาวัน

เตรียมหีบศพไว้ล่วงหน้า

ในงานครั้งนี้ ท่านพระอาจารย์เสาร์ ได้จัดเตรียมต่อโลงศพไว้เรียบร้อย เป็นหีบไม้สัก ล้วนๆทรงสี่เหลี่ยมที่ถูกล้างมาถวายท่านจากวัดอ้อมแก้ว อ.ธาตุพนม โดยองค์ท่านได้ลงไปทดลองนอนกะขนาดตรวจความเรียบร้อยด้วยตนเอง แล้วสั่งให้ลูกศิษย์เก็บไว้ที่วัดบูรพาเพื่อเตรียมใช้ บรรจุศพท่านตอนละสังขาร

เกิดเหตุการณ์สงครามอินโดจีน ตรงกับช่วงเวลาที่มีการทำบุญฉลองอายุ ๘๐ ปี ของท่าน พระอาจารย์เสาร์ ที่วัดบูรพาธรรม จ.อุบลราชธานีพอดี

คุณตาบุญเพ็งเล่าว่า “วันนั้นเป็นวันทำบุญวันสุดท้าย ตอนเช้าขณะพระสงฆ์กำลังฉัน จังหัน มีผู้มาแจ้งว่า...ให้พากันระมัดระวังเตรียมพร้อมหลบภัยให้จงดี เครื่องบินฝรั่งเศสจะมาถึง ระเบิดเมืองอุบลฯเร็วๆนี้ ผู้คนทั้งหลายเกิดแตกตื่น พากันหอบลูกจูงหลาน ขนข้าวของพากันไปหาที่หลบภัยกันนอกเมืองอย่างโกลาหล ไม่นานนัก เมืองอุบลฯก็เงียบสงัดราวกับเมืองร้าง เหลือเพียงทหาร ตำรวจ คอยตรวจตราดูแลรักษาบ้านเรือนทรัพย์สินที่ถูกทิ้งไว้

ส่วนองค์ท่านพระอาจารย์เสาร์ อยู่เป็นประธานในวัดบูรพาธรรม ค่ำล่ององค์ท่านได้เข้าไปพักในพระอุโบสถ (หลังเก่า) ปิดประตูอยู่ภายในองค์เดียว พระลูกศิษย์ได้พากันพักผ่อนเฝ้าระแวดระวังอยู่ภายนอกอุโบสถ คืบนั้นเครื่องบินฝรั่งเศสก็บินมาทิ้งระเบิดจริงๆ ข่าว่า...ลูกระเบิดลูกหนึ่งตกลงที่ลำห้วยในเมือง หมู่บ้านนั้นตายเกลื่อน อีกลูกไปตกนอกเมือง ไม่มีใครเป็นอันตราย

กรรมเก่าพระอาจารย์เสาร์โดนฝังต่อย !

...สาเหตุเพราะเหยี่ยวตัวหนึ่งได้บินโฉบเอารวงผึ้งรังใหญ่ที่ทำรังสูงได้กึ่งต้นยางใหญ่ข้างศาลาด้านมุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือ กิ่งนี้อยู่สูง ทอดกิ่งชี้ไปทางทิศใต้ ทำให้รังผึ้งนี้อยู่แนวเหนือใต้ เรียกว่า ผึ้งขวางตะวัน พอเหยี่ยวบินโฉบมาเป็นครั้งที่ ๒ รวงผึ้งทั้งรังก็หล่นลงมา ! ผึ้งฝูงใหญ่บินจู่โจมมารุมต่อยของค้หลวงปู่ที่เดินจงกรมอยู่แถวนั้นพอดี พระเณรลูกศิษย์วิ่งฝ่าฝูงผึ้งไปนำเอาองค์ท่านเข้าอยู่ในมุ้งกลดบนกุฏิ ที่โดนผึ้งรุมต่อยก็แยกย้ายกันหลบหนี กระโดดลงลำนํ้ามูลหนึ่รอดไปได้ องค์ท่านโดนพิษเหล็กในทั่วตัวจนจับไข้อยู่สองวันจึงหาย

อันเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้องค์ท่านมักเจ็บไข้ได้ป่วยมาตั้งแต่ครั้งนี้

พรรษาสุดท้าย...(พ.ศ. ๒๔๘๔) ภารกิจสุดท้าย

ท่านพระอาจารย์เสาร์พักจำพรรษาที่วัดเกาะแก้วฯคอนชาตุนี ๒ พรรษาสุดท้าย แล้วองค์ท่านใดปรารถนาจะไปทำบุญอุทิศถวายแด่พระอุปัชฌาย์ของท่าน คือ ท่านพระครูทา โขติปาโล ซึ่งภายหลังได้รับสมณศักดิ์เป็น พระครูสีทันดรคณาจารย์ เจ้าคณะใหญ่แห่งสี่ทันดร เขตเมืองโขง แขวงนครจำปาศักดิ์ ผู้ซึ่งมรณภาพไปนานแล้ว ที่วัดคอนสีธาตุ เมืองโขงโน้น อันเป็นความปรารถนาเดิมขององค์ท่าน ตั้งแต่ครั้งยังเที่ยวชุกค้อยู่แถบสกลนคร นครพนม กอปรกับท่านชราภาพแล้ว จึงเร่งเร้าที่จะเดินทางไกลไปเมืองโขงโดยเร็ว โดยกำหนดเส้นทางดังนี้ : ลงเรือจากวัดไปตามลำนํ้ามูล จนถึงบ้านด่านปากมูล แล้วล่องเรือไปตามลำนํ้าโขง จนถึงเมืองโขงที่หมายสุดท้าย ทว่าญาติโยมและลูกศิษย์ผู้ใกล้ชิดสมัยนั้น กราบขอร้องไม่ให้องค์ท่านไป เพราะการเดินทางโดยเรือแจว เรือพาย ที่มีในสมัยนั้น เสี่ยงอันตราย กับสภาพท้องนํ้าแถวนั้น ที่มีเกาะแก่งน้อยใหญ่ นํ้าเชี่ยว นํ้าวน เป็นพู่เป็นชัน หากใครไม่มีความชำนาญทางนํ้าแถบนี้โดยเฉพาะแล้ว ก็ยากที่จะไปรอดปลอดภัยได้ ในครั้งนั้นยังหาผู้ชำนาญทางนํ้าไม่ได้ จึงได้ชะลอการเดินทางออกไป

ประจวบกับช่วงนั้น นายวิโรจน์ (สกเที่ยง) โกศลวิตร พี่ชายของนายวิจิต (สกต่าย) คหบดีใหญ่แห่งเมืองอุบลฯ ได้ถึงแก่กรรม เจ้าภาพได้มากราบนิมนต์ท่านพระอาจารย์เสาร์ พร้อมกับพระอีก ๓ รูป มีพระอาจารย์ดี พระอาจารย์บัวพา และพระอาจารย์ก่งแก้ว รวมเป็น ๔ รูป ขึ้น

ไปเมืองอุบลฯ เพื่อสวดพระอภิธรรมศพนายวิโรจน์ ในงานนี้เจ้าภาพได้ปวารณาถวายปัจจัยรูปละ ๑๐ บาท รวมเป็นเงิน ๔๐ บาท สมัยนั้นนับว่าเป็นเงินจำนวนมาก ราคาถ้วยเตี้ยวชามละ ๕ - ๑๐ สตางค์ เมื่อกลับไปถึงวัดบูรพาราม ท่านพระอาจารย์เสาร์ก็บอกขอแบ่งปันปัจจัยเพื่อไปใช้ทำบุญอุทิศถวายแด่พระอุปัชฌาย์อาจารย์เจ้า พระลูกศิษย์ทั้ง ๓ ได้พร้อมใจกันกล่าวถวายปัจจัยทั้งหมดให้พระอาจารย์ด้วยความยินดีและเต็มใจยิ่ง เป็นอันว่าปัญหาเรื่องปัจจัยไปทำบุญได้ผ่านพ้นไปแล้ว

ยังเหลือแต่ปัญหาพาหนะที่จะใช้เดินทางไกลเท่านั้น

ความนี้ทราบถึงแม่ชีมุข (มารดานายวิชิต ซึ่งมีศรัทธาออกบวชเป็นแม่ชีจนตลอดชีวิต) แม่ชีมุขจึงอาสาจะเอารถยนต์ไปส่งให้จนถึงที่หมาย

จุดครั้งสุดท้าย

การจุดต่างแดนครั้งนี้ แบ่งออกได้ ๓ ขบวน

คณะที่ ๑ คณะของท่านพระอาจารย์เสาร์ ออกเดินทางประมาณเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ จากวัดบูรพาราม โดยมีแม่ชีมุขเดินทางไปส่ง เมื่อรถวิ่งไปถึงบ้านเมืองเก่า องค์ท่านให้พระอาจารย์ทอง-อโศโก ลงที่นั่น และบัญชาว่า “ท่านทองอยู่ขณะนี้ให้เป็นด่านหน้า คอยส่งข่าว - ฟังข่าวต่างๆ เมื่อไปอยู่ที่ใดก็จะส่งข่าวคราวมาบอก” แล้วองค์ท่านได้มอบมิดโต้ให้ด้ามหนึ่ง ท่านพระอาจารย์แก้วมอบสามเณรให้อยู่ปฏิบัติที่ท่านพระอาจารย์ทองอีก ๑ รูป จากนั้นองค์ท่านพร้อมคณะก็ออกเดินทางต่อไปยังวัดอามาศยาราม นครจำปาศักดิ์

คณะที่ ๒ คณะพระอาจารย์ทองรัตน์เดินทางล่วงหน้าไปรอองค์ท่านอยู่ที่นครจำปาศักดิ์

คณะที่ ๓ คณะท่านพระอาจารย์เนียม ท่านพระอาจารย์เจี๊ยะ ทั้งสองท่านเป็นพระอาคันตุกะที่ท่านพระอาจารย์มั่น ส่งมาจากสกลนคร เพื่อกราบเยี่ยมท่านพระอาจารย์เสาร์ ได้พากันเดินทางไปถึงยังวัดอามาศยาราม เพื่อสมทบกับคณะของท่านพระอาจารย์เสาร์แต่คลาดกัน คณะท่านพระอาจารย์ใหญ่เสาร์ลงเรือไปเมืองโขงได้หลายวันแล้ว จึงพากันเดินทางต่อไปสมทบกับคณะท่านพระอาจารย์ทองรัตน์ ทราบว่า ท่านพระอาจารย์ใหญ่สั่งไว้ว่าจะกลับมาทำบุญมาบูชา “เดือนสามเพ็ง” ให้เตรียมเรือไปรับกลับมาด้วย จึงอยู่รอรับองค์ท่านตามที่สั่งไว้

วัดอามตยาราม

วัดอามตยาราม เป็นวัดเก่าตั้งอยู่บ้านอมาตย์ นครจำปาศักดิ์มีเนื้อที่ประมาณ ๑๐ กว่าไร่ สร้างในสมัยที่ท่านเทวธมฺมิ (ม้าว) เป็นอุปฆาตย์แห่งเมืองอุบลฯ ตรงกับรัชกาลที่ ๕ ต่อมาพระยามหาอามตยาริบัติ (หรั่ง) และเจ้ายุติธรรมธร (เจ้านครจำปาศักดิ์) พร้อมด้วยท้าวเพี้ย – กรมการเมือง ร่วมแรงร่วมใจกันบูรณะขึ้น สำหรับเป็นวัดธรรมยุตวัดแรกของแขวงจำปาศักดิ์ และได้เปิดเป็นสำนักเรียนมีชื่อว่า โรงเรียนบูรพาสยามเขต ในยุคที่ท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์มาปกครองคณะสงฆ์จำปาศักดิ์ เป็นเจ้าคณะสังฆปาโมกข์นครจำปาศักดิ์ และเป็นเจ้าอาวาสวัดอามตย์ มีพระอุโบสถอยู่ตรงกลางวัด ตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออกสู่แม่น้ำโขง มีขนาดกว้าง ๘ วา ยาว ๑๑ วา ลักษณะเป็นผนังก่ออิฐถือปูน หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ. ๒๔๓๑ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

คณะของท่านพระอาจารย์ทองรัตน์ได้รับบัญชาจากองค์ท่านพระอาจารย์เสาร์ ให้มาทำพิธีวันมาฆบูชา ที่วัดจำปาศักดิ์ สำหรับองค์ท่านและคณะจะเดินทางต่อไปทางเรือยังเมืองโขง – คอนฮิธาตุ ซึ่งอยู่อีกไกลให้คอยสดับรับฟังข่าวคราวขององค์ท่านอย่าให้พลาด! พร้อมทั้งให้อาจารย์บุญมากจัดทำประทุนเรือแจวไปคอยรับท่านในตอนกลับ

เมื่อสิ่งเสียบเสร็จแล้ว องค์ท่านก็นำคณะโดยสารเรือกลไฟ ล่องใต้ไปพักค้างคืนที่วัดกลางเมืองมุลปาโมกข์ (ทางการไทยเรียก อ.วรรณไวทยากร) ซึ่งใกล้จะถึงเมืองโขงแล้ว วันต่อมาได้ลงเรือเล็ก เรือพาย เรือแจวไปเมืองโขง คอนฮิธาตุ บ้านเกิดเมืองนอนและที่ประดิษฐานสถูปบรรจุอัฐิธาตุขององค์พระอุปฆาตย์องค์ท่าน

นับว่าเป็นการเดินทางที่ยาวไกลอย่างยิ่ง แม้ว่าองค์ท่านจะชรามากแล้ว...แต่ก็หาได้หวั่นไหว ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งหลายทั้งปวง

คอนโขง หรือ เมืองโขง เรียก สี่พันดอน มาจากคำว่า สี่พันดอน (ดอน= เกาะ) เนื่องจากแม่น้ำโขงตอนล่างบริเวณนี้มีเกาะแก่งน้อยใหญ่อยู่เป็นจำนวนมากมาหยุดคณานับ เกาะที่ใหญ่ที่สุดคือ คอนโขง ตั้งอยู่กลางลำน้ำโขง เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านหลายหมู่บ้าน หลายตาแสงหรือหลายตำบล จนเรียกเป็นเมือง

แต่พระอุปัชฌายาจารย์

ในวันที่จะทำบุญอุทิศถวายแด่พระอุปัชฌาย์นั้น ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้เล่าความประสงค์ให้ญาติโยมทราบ พระสงฆ์ที่นิมนต์มาในงานพิธีครั้งนี้จำนวน ๔๐ รูป รับประทานปัจจัยรูปละ ๑ บาท ครบจำนวน ๔๐ บาท ส่วนญาติโยมชาวเมืองโขง – คอนฮิธาตุก็เตรียมภัตตาหารมาถวาย พระภิกษุสามเณรทั้งหมด การบำเพ็ญกุศลได้สำเร็จเสร็จสิ้นไปด้วยดี เพราะได้รับการสนับสนุนจากศรัทธาญาติโยมเป็นอย่างดี แม้จะต้องเดินลัดคดทุ่งข้ามฟากคอนโขงไปอย่างลำบากลำบากนปานใดก็ตาม

ต่อจากนั้น...ท่านพระอาจารย์เสาร์และคณะได้ใช้เวลาหลายสิบวันพากันเดินทางต่อไปเพื่อชมเกาะแก่งต่างๆตามอรัญญิกไปจนถึงหลี่ผีและคอนพระเพ็งอันขึ้นชื่อ

หลี่ผี คือ ชื่อน้ำตกในลำน้ำโขง ที่แผ่นดินมีระดับแตกต่างกันหลายเมตร โดยมีโขดเขาชอกผา กั้นน้ำโขงไว้ ทำให้น้ำจากแม่น้ำโขงที่ไหลมา ต้องเอ่อล้นไหลตกลดระดับอย่างฉับพลัน กลายเป็นน้ำตกใหญ่ที่สายน้ำแตกกระจายเกิดเสียงดังกึกก้องไกลไปหลายร้อยเมตร น้ำตกไหลแรงทั้งปี ไม่มีแห้งเหือด

ใต้หลี่ผีลงไป เป็นน้ำตกยิ่งใหญ่อีกแห่งสุดท้ายในลำน้ำโขง สวยงามจนได้รับนามว่าเป็น ในแองการาแห่งเอเชีย คือน้ำตกคอนพระเพ็ง มีความสวยงาม ใหญ่ยิ่งกว่าน้ำตกหลี่ผี

เริ่มอาพาธ

เหตุการณ์ตอนนี้ พระมหาโชติ อากุโศ กล่าวไว้ว่า...หลังจากพาลูกศิษย์เที่ยวชมเกาะแก่งหาดคอนต่างๆ เป็นเวลาพอสมควรแล้ว ได้กลับมาพักที่ท่าเปือย หรือท่าปางเสลา และกำหนดจะทำพิธีมาฆบูชาบุญเพ็ญเดือนสาม ที่บ้านนาดี

ท่านพระอาจารย์เสาร์เริ่มป่วยเป็นไข้หวัดมาก่อนหน้านั้น เพราะโดนฝนขณะที่พักอยู่บ้านหัวคอนหลี่ผี ท่านพระอาจารย์ดีได้อาราธนากลับบ้านท่านาดี เพราะจวนเวลาจะถึงวันมาฆบูชาแล้ว

พระสมัยได้สวดพระปาฏิโมกข์ถวาย อาการไข้หัวคของท่านยังไม่ทุเลากลับมีอาการทรุดหนักลง พระอาจารย์บัวพาได้สังเกตเห็นอาการอันน่าวิตกของท่านได้รีบกราบเรียนให้ท่านพระอาจารย์ดี ทราบทันทีว่า “ครูบาอาจารย์ ครูบาอาจารย์ใหญ่ จักเพิ่มเป็นจังได้ ผิดปกติต่างเก่าต่างหลัง ช้าหน่อย” ท่านพระอาจารย์ดีจึงรีบเข้าไปกราบและดูอาการของท่านพระอาจารย์ใหญ่ทันที เห็นมีอาการ ผิดปกติดังกล่าว จึงได้เรียนถามองค์ท่าน ได้พยายามกราบอาราธนานิมนต์ ให้ครูบาอาจารย์ กลับไปถึงวัดอำมาตย์ก่อน ท่านพระอาจารย์เสาร์นั่งเฉยแสดงว่าองค์ท่านรับคำอาราธนานิมนต์ บรรดาลูกศิษย์ต่างก็มีความกระวนกระวายใจ เพราะไม่รู้จะอย่างไรดี ทั้งองค์ท่านไม่ได้พูดถึง อาการป่วยของท่านเลย เพียงแต่สังเกตเห็นอาการป่วยของท่านไม่สู้ดี กราบเรียนถามท่าน ท่านก็ บอกว่าไม่เป็นอะไร จนกระทั่งงานบุญมาฆะ และอุโบสถกรรมเสร็จ คณะจึงได้เดินทางมาเมือง มุลป่าโมกข์ พักที่วัดกลาง เพื่อรอเรือมารับกลับนครจำปาศักดิ์ต่อไป

เสียงหัวเราะครั้งสุดท้าย

ตั้งแต่ท่านพระอาจารย์ดี ได้กราบอาราธนานิมนต์ไว้แล้ว อาการป่วยของท่านก็ทรงอยู่คงที่ วันหนึ่งชาวบ้านได้นำขมจินมาทำบุญ ถวายสังฆทานเป็นจำนวนมาก พอหลังทำพิธีอุปโลกน์ กรรม จัดแจงแบ่งปันให้ครูบาอาจารย์ พระเณรเสร็จ ที่เหลือก็เป็นกระบุงๆตั้งอยู่ข้างพระอาจารย์ บัวพา และท่านก็ตั้งใจว่าจะฉันทมนเงินอันมากมายล้นเหลือนี้ฉลองศรัทธาชาวบ้านให้เต็มอิ่มสักวัน ...ตามปกติแล้วท่านพระอาจารย์บัวพาจะได้ฉันทเงินหลังเพื่อนเสมอๆเพราะต้องคอยอุปัฏฐากให้พ่อแม่ ครูอาจารย์ฉันทเสร็จเรียบร้อยเสียก่อน... วันนั้นท่านฉันทเพียงน้อยนิด ส่วนขมจินนั้นท่านฉันท ฉันทเอาอยู่อย่างนั้นจนท่านพระอาจารย์เสาร์สังเกตเห็น ท่านหัวเราะ หึ หึ หึ...แล้วเอ่ยขึ้นอย่างอดขำ มิได้ว่า... “เบิ่งพูนนำ ท่านบัวพา นั่งฉันทขำพูนจนสิเหม็ดกระบุงแล้ว พูน” ทำให้คณะพระติดตาม ต่างหันมามองท่านพระอาจารย์บัวพาเป็นจุดเดียวกัน เมื่อแลเห็นกระบุงขมจินตั้งอยู่รอบข้างท่าน พระอาจารย์บัวพา ต่างก็หัวเราะขึ้นพร้อมๆกัน ทำให้บรรยากาศสดใสคลายความกังวลไปได้ในเช้า นั้น และก็นับว่า เป็นการหัวเราะครั้งสุดท้ายของท่านพระอาจารย์เสาร์

สร่งน้ำครั้งสุดท้าย

พอค่ำลง ปกติบรรดาลูกศิษย์ลูกหาพากันเข้าอุปัฏฐาก ตักน้ำถวายตรง ถูหิ้งอโศกในห้องค์ท่าน แต่ในวันนั้นท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ลงตรงน้ำในแม่น้ำโขงด้วยตัวของท่านเอง องค์กรท่านคงไม่อยากให้ลูกศิษย์ทั้งหลาย เป็นกังวลกับสุขภาพขององค์กรท่าน เมื่อมองดูอย่างผิวเผินก็ยิ่งเห็นว่าพอทรงตัวอยู่ได้

สละสิ้นแล้ว

รุ่งขึ้นในตอนเช้ามีด ท่านพระอาจารย์บัวพาเข้าไปถวายการอุปัฏฐาก พอพบหน้าองค์กรท่าน กลับบอกว่า... “ฟ้าเว้าของสา สีอาหยังกะเลือกเอาชาติ ข่อยบ่เอาอิหยังอีกแล้ว” พอองค์กรท่านพูดจบลง ท่านพระอาจารย์บัวพา ก็รีบเก็บของทันที โดยไม่ได้นึกเฉลียวใจเลยว่า คำพูดของพระอาจารย์ใหญ่ นั่นคือ คำเทศนา คำสั่งเสียอย่างลึกซึ้งที่กลั่นกรองออกมาแล้วจากใจอันบริสุทธิ์ของท่าน เพราะนั่นคือคำเทศนาที่แสดงออกให้เห็นถึงความปล่อยวาง ความวางไม่ยึดอยู่ในโลกธาตุนั้น วุ่นวายสับสนนี้ต่อไปอีก เป็นจุดสุดยอดของคำสอนทั้งหลายทั้งปวงนั่นเอง เพราะหลังจากนั้นท่านก็นั่งนิ่งสงบ ไม่พูดไม่จาอะไรอีกต่อไป เช้าของวันนั้นมีญาติโยมมาทำบุญเป็นจำนวนมาก หากแต่พระอาจารย์ใหญ่ท่านไม่ยอมฉันอะไร

ท่านพระอาจารย์ดี ญ โน พยายามอ่อนวอนด้วยเหตุผลต่าง ๆ นานา ท่านพระอาจารย์ใหญ่ท่านนิ่งเฉยไม่ยอมรับรู้อะไรทั้งสิ้น ในที่สุดเหมือนกับว่าองค์กรท่านตัดความรำคาญในคำพูดครบร่าของลูกศิษย์ องค์กรท่านลุกขึ้นนั่งเพื่อจะรับเอาอาหารมือนั้น ต่างคนก็ต่างดีใจ นำสำหรับกับข้าวเข้ามา น้ำร้อนน้ำเย็นเข้ามาล้างมือ ท่านอาจารย์ดีก็ยกถ้วยข้าวต้มขึ้นใช้ช้อนตักป้อนถวายเข้าปาก องค์กรท่านอ้าปากรับเพื่อลองศรัทธาเจตนาแต่โดยดี พอข้าวต้มช้อนนั้นเข้าถึงปาก องค์กรท่านอมไว้แล้วก็คายทิ้งลงถ้วยเหมือนเดิม องค์กรท่านไม่ยอมรับเอาอะไรทั้งสิ้น ปล่อยวางไปหมดทุกอย่าง ตามที่ได้พูดเอาไว้แต่เช้ามีดนั่นเอง

ปัญหาต่อไปที่แก้ไม่ตกคือ การเดินทางจากเมืองมุลป่าโมกข์ทวนน้ำขึ้นไปหานครจำปาศักดิ์ มีแต่เรือแจวเรือพายกันเป็นส่วนใหญ่ กินเวลาหลายวัน ถ้าจะเดินทางได้เร็วก็ต้องอาศัยเรือกลไฟ (ใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิง) ซึ่งใช้ในราชการเป็นบางครั้งบางเวลาเท่านั้น แลเมเรือแจวที่ว่าช้า ก็ยังไม่เห็นโผล่มารับจากจำปาศักดิ์อีกด้วย

จะเป็นด้วยบุญญาธิการหรือเทพาภิหารไม่อาจทราบได้ นายอำเภอเมืองมุลปาโมกข์ ให้คนมาบอก ขอให้พระองค์เจ้าทั้งหลายเตรียมตัวลงเรือแต่เช้ามีด เพราะเรือจะออกเดินทางไปในนครจำปาศักดิ์ ซึ่งมีงานเร่งด่วน วันนั้นคณะผู้ติดตามญาติโยมได้ห้ามท่านพระอาจารย์เสาร์ลงเรือเล็ก (ประทุน) เอาเรือที่องค์ท่านนั่งผูกโยงติดกับเรือกลไฟ เพื่อไม่ให้กระทบกระเทือนมาก โดยมีท่านพระอาจารย์บัวพาและอาจารย์กงแก้ว เด็กชายเจริญ ลงเรือไปกับท่านอาจารย์ใหญ่ คอยดูแลอุปฐากองค์ท่าน ส่วนพระอาจารย์ดี อาจารย์กงแก้ว เนติโก พระสอ สุ่มงคลโล สามเณร สุวรรณ นายกร เด็กชายบุญมี ขึ้นเรือกลไฟ

ท่ามกลางแสงแดดที่แผดกล้าของวันนั้น ท่านพระอาจารย์เสาร์นอนหลับตาสงบนิ่งบนเรือลำเล็กที่พุ่งเข้าไปกับเรือกลไฟขนาดใหญ่ คณะผู้ติดตามที่คอยดูแลปรนนิบัติท่านพระอาจารย์มาตลอดทางต่างสังเกตเห็นอาการของท่านนั้นเพียบลงทุกขณะอย่างน่าวิตก

เหนือทุกขเวทนา

องค์ท่านนอนหลับตานิ่งเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น ความกระวนกระวายกระสับกระส่าย วิตกกังวลแทบจะไม่เกิดกับองค์ท่าน แต่มันเกิดขึ้นกับลูกศิษย์ลูกหาคณะผู้ติดตาม เพราะความเคารพรักศรัทธาเลื่อมใสในตัวองค์ท่านนั้นมากมายล้นเหลือจนยากจะพรรณนา องค์ท่านอบรมสั่งสอนลูกศิษย์หรือเมื่อศรัทธาญาติโยม อาราธนาให้เทศน์ ท่านจะพูดน้อยๆ “ในหลักอนิจจังขณะเท่านั้น คือความเป็นทุกข์ ความเป็นของไม่เที่ยง ความไม่ใช่ตัวตนของเราเขา องค์ท่านสอนไม่ให้เข้าไปยึดถือ ให้ละ ให้วาง” องค์ท่านได้ทำเป็นตัวอย่างให้เห็นจริงด้วย เพราะคำพูดที่ออกจากปาก องค์ท่าน ล้วนเป็นสังขธรรม องค์ท่านรู้จริงเห็นจริงและทำได้จริงทุกอย่าง ทุกขเวทนาแม้เล็กน้อยนี้ไม่สามารถที่จะครอบงำจิตใจขององค์ท่านได้

ท่านพระอาจารย์เสาร์มรณภาพ

ทางนครจำปาศักดิ์ พระอาจารย์ทองรัตน์แจ้งข่าวว่า ท่านพระอาจารย์เสาร์ป่วย ท่านพร้อมด้วยพระอาจารย์บุญมาก จูติปัญญา และพระอาจารย์กิ ทุมุตตโม ได้นำเรือแจวที่ตระเตรียมติด

ประทุจนไว้แล้วล่องลงไปรับท่านพระอาจารย์เสาร์ และให้พระบุญเพ็งกับพระอาจารย์เจ๊ะ จุนโท เตรียมการต้อนรับอยู่ที่วัดอำมาตยาราม

ครั้นถึงเวลาประมาณ ๕ โมงเย็น เสียงหวูดเรือกลไฟแล่นผ่านขึ้นไปยังทำนน้ำหลวงนคร จำปาศักดิ์ ที่อยู่เหนือเลยขึ้นไปไม่กี่กิโลเมตร มองเห็นคณะพระลูกศิษย์อยู่บนเรือใหญ่และมีเรือพ่วง ต่อท้าย ก็รู้ถึงการมาของพ่อแม่ครูอาจารย์ใหญ่เสาร์ จึงได้ลงไปเตรียมพร้อมรอรับองค์ท่านอยู่ที่ทำ วัดอำมาตย์ฯ

คณะลูกศิษย์บนเรือกลไฟได้ปลดเชือกที่ผูกโยงเรือพ่วงออก แล้วปล่อยให้เรือพ่วงล่องลง มายังทำนน้ำวัดอำมาตย์ที่มีพระอาจารย์เจ๊ะและพระอาจารย์บุญเพ็งคอยรับอยู่ ต่างรีบช่วยกันยกทั้ง แคร่ไม้ไผ่ที่มีองค์ท่านนอนนิ่งอยู่นั้นขึ้นจากเรือ แล้วหามขึ้นบันไดทำนน้ำ มุ่งหน้าเข้าวัดอำมาตย์ฯ ตรงดิ่งไปยังพระอุโบสถทันที

พอถึงพระอุโบสถต่างก็รีบนำท่านค่อยๆวางลงตรงพื้นหน้าพระประธาน เสร็จเรียบร้อยแล้ว พระอาจารย์บัวพาจึงได้ก้มลงกราบเรียนถวายที่ข้างหูขององค์ท่านว่า “ครูบาจารย์ถึงแล้ว โบสถ์วัดอำมาตย์” ทันใดนั้นเององค์ท่านก็ลืมตาขึ้นแล้วพูดว่า “หือวัดอำมาตย์บ้อ” พระอาจารย์ บัวพา ก็ตอบว่า “โดยข้าน้อย”

เป็นที่น่าอัศจรรย์ใจอย่างยิ่ง เพราะตลอดการเดินทางอันยาวนานทั้งวันนั้น องค์ท่าน อาพาธอย่างหนักหนาจนไม่แน่ว่าจะมาถึงได้หรือไม่ พอมาถึงบัดเดี๋ยวนั้น ท่านพระอาจารย์บัวพา เข้าไปกราบนมัสการว่า “ถึงวัดอำมาตย์แล้ว” ท่านก็รีบลุกขึ้นนั่งครองผ้าสังฆาฏิ เหมือนกับท่านยัง แข็งแรงคืออยู่ทุกอย่าง ท่านพระอาจารย์ใหญ่นั่งอยู่ในลักษณะพับเพียบ มือทั้งสองข้างทำพื้นเอนไป ข้างหน้า โดยมือข้างหนึ่งอยู่ตรงกลางระหว่างเข่าทั้งสอง อีกมือหนึ่งเฉไปด้านหน้า สายตาท่าน มองดูพระประธานซึ่งอยู่เบื้องหน้าพอดี แล้วจึงก้มหน้าโน้มตัวทำท่าเหมือนจะกราบ พระอาจารย์ บัวพา พระอาจารย์กงแก้ว เข้าไปพยุงในลักษณะโน้มกายลง ๓ ครั้ง เป็นการนมัสการกราบไหว้ พระประธาน ด้วยองค์ท่านอ่อนแรงไม่สามารถกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ได้ จึงต้องแสดง ความเคารพเป็นครั้งสุดท้ายด้วยการโน้มกายก้มหน้า ๓ ครั้ง องค์ท่านก็แน่นิ่งอยู่อย่างนั้นไม่ไหวติง ในช่วงนั้นพระอาจารย์บัวพาท่านมีความคิดว่า ถ้าท่านพระอาจารย์ได้อยู่ในท่านอนคงจะสบาย เมื่อ คิดได้เช่นนั้นจึงได้ขอความเห็นจากครูบาจารย์ที่นั่งอยู่ด้วยกัน ต่างมีความเห็นพ้องกัน จะเอาท่าน นอน ทั้งพระอาจารย์ดี พระสอ พระอาจารย์กงแก้ว พระบุญเพ็ง และพระอาจารย์บัวพา ได้เข้าไป

พวงรอบกายของท่านพระอาจารย์ใหญ่ หวังจะเอางค์ท่านนอน แต่แล้วก็เปลี่ยนความตั้งใจอันนั้นเสีย เพราะไม่ว่าจะพากันพุงขึ้นหรือโน้มลงอย่างไรตัวท่านก็ไม่ไหวติง หน้าเหมือนกับหินก้อนใหญ่ เมื่อความอัศจรรย์ปรากฏให้เห็นเช่นนั้น พระอาจารย์บัวพาเป็นผู้ได้สติก่อนเพื่อนจึงพูดขึ้นว่า “พอแล้วๆ ไม่ต้องเอาท่านนอน ท่านคงมีความต้องการจะไปในท่านี้” ทุกคนจึงได้หยุดและนั่งล้อมรอบตัวท่าน เปิดช่องอากาศให้ถ่ายเทได้สะดวก โดยมีพระอาจารย์กงแก้วคอยนั่งระวังหลัง กลังองค์ท่านจะล้ม องค์ท่านนั่งนิ่งอยู่อย่างนั้นนานสักครู่หนึ่ง ก็มีเหงื่อกาพเม็ดเป้งๆ ฝุดออกมาชโลมกาย จนผ้าคลุมเปียกโชก ท่านพระอาจารย์ดี พระอาจารย์บุญเพ็ง เห็นเช่นนั้น จึงรีบเอาน้ำมาเป่าพ่นให้เป็นฝอยละอองใส่ตัวท่านให้คลายร้อน ลูกศิษย์องค์อื่นก็ช่วยกันพัดวีให้องค์ท่านนั่งนิ่งอยู่อย่างนั้นไม่ไหวติง สุดท้ายเหมือนมีอาการหายใจเอือกใหญ่ จนไหลลกระเพื่อมขึ้นแล้วก็สงบนิ่งเหมือนเดิม ลูกศิษย์ลูกหาทุกคนต่างก็ฟังความสนใจสังเกตที่จุ่มก เมื่อรู้แน่ชัดว่าองค์ท่านหมดลมปราณเสียแล้ว จึงได้พุงตัวองค์ท่านลงนอน ซึ่งครั้งนี้ตัวของท่านอ่อนเพียงแต่โน้มลงนิดเดียวเท่านั้นก็นอนลงอย่างสบายผิดกับเมื่อตอนแรก พระอาจารย์กงแก้ว พระสอ ซึ่งยังเป็นพระหนุ่มอยู่ถึงกับกลั่นเสียวสะอื้นไปไว้มืออยู่ต้องปล่อยโฮออกมาอย่างแรง ต่างคนก็ต่างกลั่นน้ำตาไว้มืออยู่ โทมัสเป็นอย่างยิ่ง

วันนั้นเป็นวันอังคาร แรม ๓ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๕ สิริรวมอายุได้ ๘๒ ปี ๖๒ พรรษา ข่าวการมรณภาพของท่านพระอาจารย์เสาร์ ได้แพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็ว บริเวณวัดอามาศยาราม แห่งนครจำปาศักดิ์ก็คึกคักไปด้วยข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน หลังไหลมามีได้ขาด โดยการนำของพระครูนาคบุรี ศรีคณาภิบาล (ม้า) และเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ ได้ทำการสร้างหีบศพขึ้นอย่างเร่งด่วน ในเช้าวันรุ่งขึ้นภายในบริเวณศาลาวัดนั่นเอง

กล่าวถึง คณะท่านพระอาจารย์ทองรัตน์ที่ใช้เรือแจวลงไปรับท่านพระอาจารย์ใหญ่นั้น ระหว่างทางที่เรือจะต้องแล่นสวนทางกันนั้นเป็นจังหวะที่ต้องอ้อมผ่านเกาะแก่งแห่งหนึ่ง ต่างลำต่างก็อ้อมผ่านคนละฟากเกาะทำให้คลาดกันไป คณะท่านพระอาจารย์ทองรัตน์จึงไปจนถึงวัดกลางเมืองมุลปาโมกข์ พอทราบข่าวแล้วก็เร่งรีบเดินทางกลับมาจำปาศักดิ์ ในเที่ยวกลับสวนทางกับเรือกลไฟที่แล่นกลับคืนลงไปเมืองมุลปาโมกข์ เจ้าหน้าที่เรือใหญ่ได้บอกข่าวถึงการมรณกรรมของท่านพระอาจารย์ใหญ่เสาร์ สร้างความอาลัยอาวรณ์แก่ทุกคน พากันรีบเร่งกลับไปถึงนครจำปาศักดิ์ เพื่อศกการศพ และได้สร่งน้ำศพท่านพระอาจารย์เสาร์

แจ้งข่าวมรณกรรม

ข่าวการมรณภาพของท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล แพร่กระจายไปเรื่อยๆ จนทางบ้านเมือง ญาติโยม พระเถร ชวณครจำปาศักดิ์ของท่านบุญอยู่ ๓ วัน เพื่อบูชาคุณของท่านพระอาจารย์เสาร์

พระอาจารย์กงแก้วได้โทรเลขมายังเมืองอุบลราชธานี แจ้งข่าวให้ท่านพระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม และญาติโยมทราบ ท่านพระอาจารย์สิงห์ พร้อมคณะได้นำหีบศพที่ท่านพระอาจารย์เสาร์ ได้ทำเตรียมไว้ที่วัดบูรพาภิราม มุ่งหน้าสู่นครจำปาศักดิ์โดยด่วน รถยนต์ของคุณหญิงคุ่นและแม่ชีผุย เมื่อขบวนรถนำหีบศพแล่นพ้นเข้าเขตอำเภอพิบูลมังสาหาร ตรงช่องเม็ก มุ่งหน้าสู่เมืองแก่นนครจำปาศักดิ์ รถวิ่งอยู่เรื่อยๆ ก็ระเบิด พอเปลี่ยนยางเสร็จจึงวิ่งไปประเดี๋ยวเดียวเครื่องยนต์ก็ดับไปเฉยๆ จะทำอะไรเครื่องยนต์ก็ไม่ยอมติด ตะวันก็จวนจะมีคาลงทุกขณะ บริเวณนั้นเป็นป่าเปลี่ยว จนปัญญาของสารเถิดจะตรวจแก้ไขเครื่องยนต์ได้ เมื่อไม่มีทางแก้ไข ท่านพระอาจารย์สิงห์จึงได้พูดขึ้นว่า “หรือพวกเราขาดความประสงค์ของท่านพระอาจารย์ เทวดาทั้งหลายจึงได้ขัดขวางการที่พวกเราจะไปเคลื่อนศพท่านกลับประเทศไทย” ท่านพูดเช่นนั้นแล้วก็รีบให้คนจัดหาดอกไม้ธูปเทียนทันที เสร็จแล้วไปนั่งคุกเข่าอยู่ตรงข้างรถ ผินหน้าไปทางนครจำปาศักดิ์ กล่าวคำขอมาโทษครูบาอาจารย์และป่าวประกาศให้เทวดาฟ้าดินทั้งหลายได้ทราบทั่วกันว่า “ที่มานี้ก็มีความประสงค์อย่างแน่แน่ว่าจะนำศพของท่านพระอาจารย์กลับไปบำเพ็ญกุศลทางฝั่งไทย เพราะลูกศิษย์ลูกหาก็มีมาก หากพวกเขาจะเดินทางมาบำเพ็ญกุศลทางนี้จะเป็นการลำบากวุ่นวาย ไม่สะดวกโดยประการทั้งปวง ฉะนั้น ข้าพเจ้าพระอาจารย์สิงห์ จึงขอป่าวประกาศให้เทวดาฟ้าดิน ตลอดจนทั้งรูปเทวดา อากาศเทวดา ภูมเทวดาทั้งหลายได้โปรดทราบโดยถ้วนทั่ว และขอศพท่านพระอาจารย์เพื่อไปบำเพ็ญกุศลทางฝั่งประเทศไทยเถิด” พอท่านพระอาจารย์กล่าวจบลง ท่านก็สั่งคนขับรถติดเครื่องทันที เป็นเรื่องที่แปลกอัศจรรย์มาก ท่านยังไม่ได้ลุกขึ้น สตาร์ทรถครั้งเดียวเครื่องยนต์ก็ติดรถจึงได้แล่นมุ่งตรงไปยังนครจำปาศักดิ์ที่วัดอามตยาราม ซึ่งเป็นที่ตั้งศพท่านพระอาจารย์เสาร์ต่อไป

รับศพกลับเมืองอุบลฯ

ท่านพระอาจารย์สิงห์พร้อมด้วยคณะ ได้ขอศพพระอาจารย์กลับเมืองอุบลฯ เจ้าเมืองจำปาศักดิ์พร้อมด้วยข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ได้ทำบุญอุทิศถวายท่านมาโดยตลอด เป็นเวลาพอสมควรแล้ว และเห็นว่าช่วงระยะนี้สงครามอินโดจีนฝรั่งเศส หรือบูรพาอากเนย์ยังร้อนระอุอยู่ จึงได้มอบศพพระอาจารย์ให้กลับเมืองอุบลฯ เป็นอันว่าศพได้เคลื่อนย้ายจากวัดอำมาตย์ นครจำปาศักดิ์ สู่จังหวัดอุบลราชธานี โดยออกเดินทางตอนเช้าถึงพิบูลมังสาหารตอนบ่าย แวะรับแม่ชีสาธิตาที่วัดภูเขาแก้ว แล้วออกเดินทางถึงวัดบูรพารามในตอนเย็น นำหีบศพขึ้นบำเพ็ญกุศลที่ศาลาการเปรียญ

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้สั่งให้บรรจุเก็บศพของท่านพระอาจารย์เสาร์ไว้ก่อนรอความพร้อมที่จะฌาปนกิจศพในปีต่อไป เมื่อได้บำเพ็ญกุศลถวายเป็นเวลาพอสมควรแล้ว จึงได้บรรจุศพไว้ ณ วัดบูรพาราม เมืองอุบลราชธานีและได้กำหนดวันฌาปนกิจพระหว่างวันที่ ๑๐ - ๑๖ เมษายน พ.ศ.๒๔๘๖ ซึ่งนับเป็นเวลาได้อีก ๑๔ เดือนต่อมา

วันฌาปนกิจศพ

ท่านพระอาจารย์ดี นนฺโต เป็นแม่งานจัดเตรียมสถานที่สร้างเมรุโดยกำหนดเอาลานว่างหน้าศาลาใหญ่ที่ตั้งศพเป็นที่จัดสร้างเมรุ โดยทำ เป็นรูปภูเขาจำลอง ใช้ไม้ไผ่สานเป็นโครงร่าง ปิดกระดาษหุ้มทับ แล้วทาสีให้เหมือนจริง ประดับตามซอกชั้นแซมด้วยต้นไม้ใบหญ้าได้สมจริง

ส่วนท่านพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม เป็นผู้จัดการเตรียมงานในครั้งนี้แทนท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ศิษย์ผู้มีอาวุโสมากที่สุดที่ได้เดินทางกลับไปบ้านโคก สกลนคร มาเป็นประมุข ประชานก่อนวันเสาร์ ๓ วัน และอยู่ต่ออีก ๑ วัน หลังวันงานจึงได้เดินทางกลับ สกลนคร

วันเพ่านั้น เฝ้าตอนเที่ยงคืน สัปเหร่อทำการถอดกระดูก พระเณรลูกศิษย์ทั้งหลายช่วยกัน ขัดล้างกระดูก แล้วห่อด้วยผ้าขาวใส่หีบศพประทุมเพลิงด้วยไม้จันทร์

พระธาตุของท่านพระอาจารย์เสาร์

รุ่งขึ้นท่านพระอาจารย์สิงห์ เป็นผู้จัดแบ่งอัฐิท่านพระอาจารย์เสาร์ไปยังวัดต่างๆที่เห็นสมควร ได้แบ่งให้วัดคอนชาตุ วัดภูเขาแก้ว วัดป่าสาละวัน ฯลฯ และให้ลูกศิษย์ไว้เก็บรักษาบูชา ส่วนเจ้าอังกกรมอบให้วัดบูรพารามเก็บรักษา

ภายหลังต่อมาปรากฏว่าอัฐิธาตุขององค์ท่านส่วนมากได้แปรสภาพกลายเป็นพระธาตุสวยงามมาก

เจดีย์ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล

ท่านพระอาจารย์สมบุญ ขนติโก เจ้าอาวาสวัดคอนชาตุองค์ปัจจุบัน ได้ปรารภว่า ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล เป็นพระบูรพาจารย์เคยจำพรรษาอยู่ที่วัดคอนชาตุในช่วงปัจฉิมวัย (สองพรรษาสุดท้าย) เป็นวัดสุดท้ายที่องค์ท่านสร้างขึ้น เพื่อระลึกถึงองค์ท่าน จึงน่าจะสร้างเจดีย์ ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ขึ้นเพื่อบรรจุพระธาตุขององค์ท่านไว้เป็นอนุสาวรีย์สถานเป็นที่สักการบูชา และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ร่วมกับ บริษัทอิตาเลียนไทยดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด ได้ปรึกษากันเรื่องการสร้างเจดีย์นี้ โดยทางอิตาเลียนไทยดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด รับดำเนินการก่อสร้างส่วนโครงสร้างให้ โดยบริจาคทั้งวัสดุก่อสร้าง และค่าแรงก่อสร้าง ทางกรไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯดำเนินการก่อสร้าง โดยออกแบบและควบคุมการก่อสร้าง ได้ทำพิธีวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๔

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯได้บริจาคเงินสองล้านบาท เป็นการเริ่มต้นให้งานก่อสร้างดำเนินไปได้ งานก่อสร้างได้รุดหน้าไปเสมือนเนรมิต มีผู้มีจิตศรัทธาร่วมทำบุญ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า และส่งเงินบริจาค ทั้งบริจาคเป็นวัสดุและชิ้นงานก่อสร้าง จนทำให้งานก่อสร้างองค์พระเจดีย์แล้วเสร็จสมบูรณ์ ค่าก่อสร้างเจดีย์ประมาณสิบล้านบาท

วันที่ ๒๒-๒๕ มีนาคม ๒๕๔๖ ได้มีการสมโภชเจดีย์พิพิธภัณฑสถานท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ณ วัดคอนชาตุ อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ ฯพณฯพลอากาศตรี กำธน สินธวานนท์ องคมนตรี เป็นผู้แทน

พระองค์ไป “บรรจุอัฐิธาตุ” ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ในวันอาทิตย์ที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ.
๒๕๔๖ เวลา ๑๔.๓๐ น.

อัฐิธาตุท่านพระอาจารย์เสาร์ ได้กลายเป็นพระธาตุสวยงามมาก เสมือนเป็นพยานประกาศ
ให้ศิษย์และสาธุชนรุ่นหลัง ได้รับทราบและมั่นใจว่า แม้องค์ท่านได้ดับขันธนิพพานไปนานแล้ว
แต่พระเกียรติคุณและแนวทางสัมมาปฏิบัติ ตลอดจนพระธรรมคำสั่งสอนขององค์ท่าน ยังเป็นดั่ง
ดวงประทีปที่ส่องสว่างให้แก่ “จิตใจ” สาธุชนใฝ่ธรรมทุกคน ที่ศรัทธาประพฤติปฏิบัติตาม
ปฏิปทาขององค์ท่านไปตลอดกาลนาน

สำนักวิฑูรย์บริการ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ